

ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Науково-практичний коментар

Правова аналітика

Критичний аналіз

Інтерв'ю в номер

Правова наука

Судова практика

ЮРІНКОН ПРЕС

1/2026

ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

№ 1 / 2026

*Цей номер присвячується пам'яті
Сергія Владленовича Гончаренка*

Рік заснування **2018**

Видається шість разів на рік

Передплатний індекс **76351, 76612**

Свідоцтво про державну реєстрацію № **23516-13356 Р Серія КВ**

Співзасновники:

Національна академія правових наук України

Товариство з обмеженою відповідальністю «Юрінком Інтер»

Видавець:

ТОВ «Юрінком Прес»

© ТОВ «Юрінком Прес», 2026

© Національна академія правових наук України, 2026

ЗМІСТ

Науково-практичний коментар

Гончаренко С. В.

Науково-практичний коментар до окремих статей КПК України 4

Правова аналітика

Тимофій Атаманчук, Володимир Яворський

Боротьба з дискримінацією та нетерпимістю задля вступу до ЄС 23

Критичний аналіз

Олексій Баганець.

Чому ст. 214 КПК України паралізує правосуддя: від ігнорування заяв про злочини до загрози євроінтеграції 33

Інтерв'ю в номер

На лінії фронту. Жінка на лінії вогню 38

Правова наука

Володимир Журавель.

Правове забезпечення функціонування наукової сфери:
Сучасні реалії 42

Судова практика

Ключові рішення Верховного суду

Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці є закінченим складом злочину з початку ведення самовільного будівництва 59

Суд має право визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспоруються, що не звільняє суд від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню 60

Ухвала слідчого судді про встановлення строку для вчинення дій, необхідних для закінчення досудового розслідування, підлягає апеляційному оскарженню..... 61

Застосування судом апеляційної інстанції спеціальної конфіскації не є тим «іншим випадком», передбаченим ч. 1 ст. 421 КПК, що погіршує становище обвинуваченого..... 62

Підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є повне відшкодування збитків і шкоди, а не лише суспільно небезпечних наслідків 64

Період утримання обвинуваченого в таборі для військовополонених не є попереднім ув'язненням і не зараховується у строк відбування покарання	65
Військовослужбовець, засуджений до позбавлення волі, за бажання продовжувати військову службу може звернутися до суду із клопотанням про умовно-дострокове звільнення	67
Штраф застосовується лише до тих неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення	68
Участь особи у незаконних виборах до міської ради на тимчасово окупованій території України у разі необрання утворює закінчений замах на вчинення колабораційної діяльності	69
Особа, яка повідомила правоохоронний орган про факт зберігання нею зброї і боеприпасів, усвідомивши їх неминуче виявлення, не є такою, що добровільно їх видала	71
Створення на прибудинковій території багатоквартирного житлового будинку певних об'єктів має проводитися тільки за згодою співвласників	73
Право власності на частину земельної ділянки не переходить до особи, яка набула у власність розміщених на ній об'єкт нерухомості, якщо ділянка перебуває у державній чи комунальній власності	74
Непогодження сторонами договору найму (оренди) орендної плати не свідчить про те, що такий договір є неукладеним	76
Звільнення працівника, що має триваючий конфлікт інтересів, без застосування роботодавцем інших способів врегулювання свідчить про недотримання трудового законодавства	78
Тривалий час проживання особи в житлі, незалежно від його правового режиму, є достатньою підставою для того, щоб вважати житло належним особі в розумінні ст. 8 ЄКПЛ	79
Невизначення в договорі про поділ майна подружжя конкретного переліку майна, яке є речами домашнього вжитку, не є підставою для його розірвання	81
Згода одного з подружжя на передачу майна в іпотеку іншим з подружжя посвідчується нотаріусом без використання спеціальних бланків	83

Гончаренко С. В.
кандидат юридичних наук,
професор

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР ДО ОКРЕМИХ СТАТЕЙ КПК УКРАЇНИ

Глава 5

Фіксування кримінального провадження.

Процесуальні рішення

Стаття 103. ФОРМИ ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

- 1) у протоколі;
- 2) на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;
- 3) у журналі судового засідання.

1. Коментована стаття КПК містить вичерпний перелік форм фіксування процесуальних дій під час кримінального провадження, а саме: протокол, носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, журнал судового засідання. Фіксування в будь-якій іншій формі не допускається, а результати не передбаченого законом фіксування не можуть мати ніякого юридичного значення. Наприклад, сторонам, потерпілому надано право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів (ч. 8 ст. 95 КПК), а мають лише тактичне, орієнтуюче значення, можуть бути корисним інформаційним матеріалом для створення змістовних

заявлюваних клопотань органам досудового розслідування і суду та для прийняття виважених інших процесуальних рішень.

Під час досудового розслідування хід і результати слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій фіксуються в протоколах, а також додатково в разі необхідності за допомогою технічних засобів, що передбачено відповідними статтями КПК.

Фіксування судового провадження в сенсі п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК здійснюється в журналі судового засідання та одночасно і без виключень згідно з п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України та ч. 5 ст. 27 КПК у повному обсязі технічними засобами, якими може бути техніка звукозапису та іноді – відеозапису й фотографії, причому офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом у передбаченому КПК порядку. Необхідність паралельного фіксування судового провадження технічними засобами на всіх його стадіях передбачена в імперативних нормах КПК, зокрема: в підготовчому судовому провадженні (ч. 2 ст. 314), в судовому розгляді суду першої інстанції (ст. 343), в апеляційному провадженні (ч. 2 ст. 405), в касаційному провадженні (ч. 2 ст. 434), в провадженні у Верховному Суді України (ч. 3 ст. 453), в перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами (ч. 1 ст. 466).

Стаття 104. ПРОТОКОЛ

1. У випадках, передбачених цим Кодексом, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі.

2. У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою

технічних засобів про це зазначається у протоколі.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього.

Запис, здійснений за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення слідчим, прокурором обшуку, є невід'ємним додатком до протоколу. Дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані у записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні.

{Частина другу статті 104 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 2213-VIII від 16.11.2017}

3. Протокол складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:

- місце, час проведення та назву процесуальної дії;

- особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);

- всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);

- інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної

дії, умови та порядок їх використання;

2) описової частини, яка повинна містити відомості про:

- послідовність дій;
- отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи;

3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:

- вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;
- виготовлені дублікати документів, а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, та спосіб їх ідентифікації;

{Пункт 3 частини третьої статті 104 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2137-IX від 15.03.2022}

- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

4. Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

5. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

6. Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії,

відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності - понятих.

1. У КПК передбачено, що хід і результати процесуальних дій, які проводяться під час досудового розслідування, обов'язково фіксуються в протоколах, котрі виступають як засоби збирання й перевірки доказів та їх джерел. У зв'язку з цим необхідно визначити місце протоколів у системі категорій доказового права. В КПК визначено, що доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, тобто знання про факти, які мають значення для кримінального провадження і лежать в основі юридичного доказування (ч. 1 ст. 84 КПК). Ці дані офіційно можна черпати з точно визначених джерел доказів, до яких, крім показань, речових доказів і висновків експертів, належать документи (ч. 2 ст. 84 КПК). Водночас згідно з п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК до числа документів як джерела доказів належать складені в порядку, передбаченому КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них. Отже, протоколи процесуальних дій мають правовий статус джерел доказів і інформація про факти, яка міститься в них, може повною мірою використовуватися в юридичному доказуванні, звичайно, в сукупності з іншими доказами.

Протоколи складаються на стадії

досудового розслідування кримінальних правопорушень та кримінальних проступків, головним чином під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а саме: у разі невиконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів при реалізації нової ухвали про дозвіл на проведення обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів (ст. 166 КПК), при тимчасовому вилученні майна під час затримання особи або обшуку (ст. 168 КПК), при затриманні особи, підозрюваної у вчиненні злочину (ст. 208 КПК), при допиті свідка, потерпілого чи підозрюваного (ст. 224 КПК), при допиті свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК), при допиті малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК), при проведенні допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК), при пред'явленні особи для впізнання (ст. ст. 228, 231 КПК), при пред'явленні речей для впізнання (ст. ст. 229, 231 КПК), при впізнанні трупа (ст. ст. 230, 231 КПК), при проведенні впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК), при проведенні обшуку (ст. 236 КПК), при огляді місця події, речових доказів і трупа (ст. ст. 100, 237, 238 КПК), при огляді трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст. 239 КПК), при проведенні слідчого експерименту (ст. 240 КПК), при проведенні слідчим або прокурором освідчення підозрюваного, свідка чи потерпілого (ст. 241 КПК), при отриманні зразків для експертизи (ст. 245 КПК), при проведенні кожної з передбачених КПК негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 252 КПК), при проведенні кожної з передбачених КПК слідчих (розшу-

кових) дій у ході досудового розслідування кримінальних проступків (ст. 300 КПК), а також у процесі судового розгляду при проведенні судом за необхідності огляду певного місця (ст. 361 КПК) або при огляді судом речових доказів за місцем їх знаходження, якщо їх не можна доставити в судове засідання (ст. 357 КПК).

Необхідно звернути увагу на те, що в статтях КПК, присвячених різним видам допиту, немає прямої вказівки на фіксацію ходу й результатів цієї процесуальної дії в протоколі. Можна вважати, що законодавець не побачив необхідності записувати в нормах закону повністю очевидні речі, адже цілком зрозуміло, що показання, заради одержання яких проводиться допит, неодмінно мають бути зафіксовані в протоколі допиту та ситуативно в технічних додатках до нього – інакше просто не може бути. Водночас, у законі існує низка непрямих вказівок, які свідчать про обов'язковість складення протоколу допиту, зокрема, в абз. 2 ч. 2 ст. 104 КПК зазначається, що текст показань за згоди учасників може не заноситись до протоколу, якщо допит фіксувався за допомогою технічних засобів, про що робиться запис у протоколі, а в ч. 5 ст. 224 КПК дозволяється під час допиту застосовувати фотозйомку, аудіочи (та) відеозапис, у результаті чого ми отримуємо матеріали, які мають процесуальний статус не обов'язкових додатків до протоколу (ч. 2 ст. 105 КПК). Наведена ремарка є абсолютно необхідною, оскільки в ч. 1 ст. 104 КПК зазначається, що «у випадках, передбачених КПК, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі». Протокол може мати лише письмову форму і повинен писатися від руки перовою чи кульковою ручкою або друкується

комп'ютерним принтером. Він може також друкуватися на друкарській машинці, що в сучасних умовах убагачується малоймовірним. В умовах провадження досудового розслідування друкування протоколів повинно здійснюватись у визначених службових приміщеннях з обмеженим доступом до друкувальної техніки.

2. Про факт фіксування ходу й результатів процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів обов'язково зазначається у вступній частині протоколу відповідної дії. Слід мати на увазі, що речові докази, вилучені слідчим, прокурором, обов'язково фотографуються (ч. 2 ст. 100 КПК), а речові докази, які в силу різних об'єктивних причин повертаються законному власнику або передаються йому на відповідальне зберігання, передаються для реалізації, знищуються чи передаються для технологічної переробки, обов'язково фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису (ч. 6 ст. 100 КПК). У всіх інших випадках фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів, якщо на обов'язковому фіксуванні не наполягають учасники процесуальної дії (див. коментар до ст. 107 КПК), є факультативним і залежить від конкретних обставин, а саме: при допиті (ч. 5 ст. 224 КПК), при пред'явленні для впізнання особи, речей, трупа (ч. 8 ст. 228, ст.ст. 229, 230, ч. 3 ст. 231 КПК), при обшуку (ч. 7 ст. 236 КПК), при проведенні огляду (ч. 7 ст. 237 КПК), при проведенні огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ч. 6 ст. 239 КПК), при проведенні слідчого експерименту (ч. 2 ст. 240 КПК), при проведенні освідування особи (ч. 4 ст. 241 КПК), при відбиранні біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК), при

проведенні негласних слідчих (розшукових) дій на тих самих підставах, що і при проведенні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 252, ч. 1 ст. 256 КПК), але з урахуванням вимог до забезпечення захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних дій (ст. 254 КПК), при проведенні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків без яких-небудь обмежень (ст. 300 КПК). Що ж стосується стадії судового розгляду, то тут, крім її обов'язкового повного фіксування технічними засобами, передбачено обов'язкове фіксування за допомогою технічних засобів відеозапису ходу й результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції (ч. 7 ст. 336 КПК), та можливе фіксування технічними засобами проведення судом огляду на місці та його результатів (ч. 5 ст. 361 КПК). Є всі підстави вважати, що огляд судом на місці речових доказів, які не можна доставити в судові засідання, також може фіксуватись за допомогою технічних засобів (ч. 2 ст. 357 КПК).

Важливою в царині доказового права і практики судочинства є процесуальна новела про можливість повного фіксування допиту за допомогою технічних засобів без внесення тексту показань до відповідного протоколу. Ініціатором такого способу фіксування допиту виступає особа, яка цей допит проводить і яка повинна одержати згоду кожного з учасників цієї процесуальної дії на такий варіант фіксування. Слід брати до уваги, що слідчий або прокурор можуть провадити одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжності в їхніх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК), а допит малолітньої або

неповнолітньої особи має проводитись у присутності законного представника і педагога або психолога (ч. 1 ст. 226 КПК). Кожна з цих осіб повинна дати згоду на описаний спосіб фіксування допиту, про що робиться відповідний запис у протоколі допиту з підписами зазначених осіб. Про факт застосування названого способу фіксування вказується в протоколі допиту, а технічні носії інформації в опечатаному вигляді додаються до протоколу і зберігаються в сейфі.

3. Протокол досудового розслідування структурно має складатися з трьох частин: вступної, описової та заключної. Вступна частина повинна містити відомості про назву процесуальної дії (допит, огляд, обшук тощо), місце і час її проведення (час фіксується в годинах і хвилинах, закінченням проведення процесуальної дії слід uważати завершення складання її протоколу); повністю прізвище, ім'я та по батькові особи, яка проводить процесуальну дію, точні відомості про її службовий статус – чин, звання, займана посада за штатним розписом; анкетні дані кожного з присутніх під час проведення процесуальної дії за документами, що посвідчують особу, зокрема, дату народження й місце проживання (якщо в поданих документах відсутні певні дані, вони заносяться в протокол зі слів за підписом особи); якщо при проведенні процесуальної дії застосовуються технічні засоби фіксування, в протоколі повинні бути зазначені ідентифікаційні дані засобів (тип, вид, модель, фірма тощо) та носіїв інформації (параметри диску, магнітної стрічки тощо), а також відомості про повідомлення осіб, що беруть участь у процесуальній дії, про застосування технічних засобів фіксування. Слід брати до уваги, що

учасники лише повідомляються про застосування технічних засобів, і їхня згода на це не потрібна. Якщо ж хтось із учасників висловить заперечення проти застосування технічних засобів, йому потрібно роз'яснити, що його заперечення не мають правових підстав, а тому не можуть мати ніяких юридичних наслідків і не перешкоджають застосуванню технічних засобів. Описова частина містить послідовний виклад всього ходу процесуальної дії із вказівкою про обставини та особливості обстановки, виявлені слідчим або надані певними особами речі й документи. На завершення цієї частини протоколу описуються результати деяких процесуальних дій, які виникли саме як наслідок перебігу процесуальної дії, наприклад, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання. Необхідно застерегти осіб, які проводять процесуальні дії, від бажання зафіксувати в протоколі логічні висновки, котрі вони зробили (можливо, правильні) в результаті проведення цієї дії. Внесення до протоколу таких висновків є категорично неприпустимим. У протоколі можуть міститися лише дані про встановлені за допомогою органів чуттів конкретні факти без їх розумової інтерпретації. Заключна частина має містити точні відомості про вилучені речі й документи із зазначенням їхніх ідентифікаційних ознак, способів упаковки і місця зберігання, про факт і спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу (зачитування його слідчим усім учасникам процесуальної дії чи ознайомлення з текстом кожним учасником особисто). Зауваження і доповнення до письмового протоколу кожного учасника, якщо такі виникнуть, записуються окремими абзацами. Слід звернути особливу увагу на

необхідність ретельного виконання вимог до внесення вставок і поправок до протоколу у зв'язку зі зробленими зауваженнями. Будь-які прогалини і неточності технічного, а особливо змістового характеру неодмінно викликають сумнів у достовірності встановлених і відображених у протоколі фактів, а тому вставки і поправки неодмінно потрібно внести до протоколу і відповідним чином застерегти.

4. Процедура підписання протоколу учасниками процесуальної дії залежить від самих учасників. Перед підписанням протоколу особа, яка проводить цю дію, повинна повідомити учасників про їхнє право ознайомитись із текстом протоколу і про можливість ознайомлення з ним особисто кожного учасника, а за відсутності такого бажання – сприйняти на слух зміст протоколу, прочитаного особою, яка проводила процесуальну дію. Якщо ознайомитись особисто з текстом протоколу висловили бажання один або кілька учасників, їм така можливість повинна бути надана, а для решти протокол має бути прочитаний.

5. Підписи в протоколі ставляться всіма учасниками процесуальної дії після тексту з доповненнями і зауваженнями та описання процедури ознайомлення з ним. Якщо особа, яка брала участь у процесуальній дії, не може з будь-яких поважних причин особисто підписати протокол (сліпота, травми рук тощо), то процедура ознайомлення такого учасника з протоколом повинна здійснюватись у повному обсязі в присутності його захисника (законного представника), який засвідчує своїм підписом зміст протоколу, факт і процедуру ознайомлення цього учасника з протоколом та факт неможливості його підписання самим учасником.

6. На практиці трапляються ситуації, коли особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії (переважно підозрювані й обвинувачені), категорично відмовляються підписувати протокол. Ця обставина лаконічно зазначається в протоколі: «П.І.П. від підпису відмовилась». Такій особі повинно бути роз'яснено і надано право зробити письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, що також зазначається в протоколі. Вихід із цієї конфліктної ситуації може бути лише один: у присутності захисника (законного представника) цієї особи до протоколу заносяться відомості про відмову особи від підписання протоколу, а також про факт надання особою письмових пояснень щодо причин такої відмови (пояснення додаються до протоколу) або про відмову і від надання письмових пояснень, що засвідчується підписом захисника. Очевидно, що цього цілком достатньо, адже участь захисника унеможливорює внесення до протоколу будь-яких неправдивих відомостей. Проте законодавець передбачив варіант, коли захисник (законний представник) відсутній, і вирішив як захід збереження об'єктивності протоколювання в разі деструктивної поведінки учасника процесуальної дії залучити до підписання протоколу понятих, яких за процесуальною традицією повинно бути двоє.

Стаття 105. ДОДАТКИ ДО ПРОТОКОЛІВ

1. Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки.

2. Додатками до протоколу можуть бути:

1) спеціально виготовлені копії,

зразки об'єктів, речей і документів;

2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;

3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;

4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

{Пункт 4 частини другої статті 105 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2137-IX від 15.03.2022}

3. Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

1. До протоколів процесуальних дій мають повноваження долучати додатки особи, які проводять ці дії, а саме: слідчі органів прокуратури (до введення в дію положень ч. 1 та 4 ст. 216 КПК – див. п. 1 Перехідних положень КПК), слідчі органів внутрішніх справ (ч. 1 ст. 216 КПК), слідчі органів безпеки (ч. 2 ст. 216 КПК), слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (ч. 3 ст. 216 КПК), за дорученням слідчого або прокурора, здійснюючи слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, – уповноважені працівники оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної

митної служби України (ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК), в необхідних випадках особисто прокурор (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК), керівник органудосудового розслідування, який може здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК).

Ніяких письмових процесуальних рішень названих осіб для долучення до протоколу додатків не вимагається. Інші учасники процесуальної дії можуть висловлювати побажання і заявляти клопотання про долучення до протоколу відповідних додатків.

2. Протоколи, які складаються під час досудового розслідування, є неодмінним і надзвичайно важливим засобом фіксування ходу й результатів процесуальних дій. Проте як би кваліфіковано й добросовісно не був складений протокол, у ньому не можна відтворити з достатньою точністю все багатство доказової інформації, яка знаходиться на місці проведення процесуальної дії і з'являється в ході та в результаті її проведення. Тому значення додатків до протоколу, які доповнюють і пояснюють його зміст, переоцінити неможливо. Тим більше, що додатки до протоколу разом із протоколом і у зв'язку з ним одержують статус джерел доказів (інакше не було б ніякого сенсу їх створювати). Звідси – суворі вимоги до технології виготовлення, процедури їх долучення і техніки збереження та використання в доказуванні.

У статті наводиться ціла низка дозволених додатків до протоколу, переважна більшість яких повинна виготовлятися із залученням засобів і технологій криміналістичної техніки і, зрозуміло, за допомогою спеціаліста. Всі додатки умовно можна поділити на кілька груп: а) виявлені та вилучені, а також надані під час процесуальної

дії речі, документи, носії комп'ютерної інформації на дискетах, компакт-дисках, флешках;

б) зразки виявлених на місці об'єктів, які, зокрема, можуть використовуватись у майбутньому для проведення експертних досліджень (ґрунт, частини рослин з місця огляду, зерно, мастила, фарби, вода, повітря тощо); в) зразки речей і документів, які можуть використовуватись як еталони в порівняльних дослідженнях; г) об'єктивні відтворення слідів, обстановки, явищ, процесів, виготовлені за допомогою технічних засобів у ході проведення процесуальної дії, до яких належать аудіо-, відеозапис процесуальної дії, фототаблиці, зліпки та відбитки; ґ) копії плоских об'єктів (документів, листів, планів, карт, картин тощо) у вигляді фото-, відео-, ксеро-, факсових відбитків; д) особисті, виготовлені графічно відображення обстановки і обставин, ходу й результатів процесуальних дій, часом з відчутним впливом суб'єктивних якостей автора (що треба враховувати при оцінці змісту цих додатків): стенограми, схеми (наприклад, місця події); крокі (наприклад, доріжки слідів), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні цієї процесуальної дії, щодо доцільності застосованих ними тих чи інших технічних засобів, значення одержаних за їх допомогою результатів, способів та умов зберігання, транспортування та використання в майбутньому певних речових доказів.

3. Існують теоретично обґрунтовані й практично корисні технічні та технологічні правила і прийоми виготовлення копій документів, проведення судової фотозйомки, аудіо та відеозапису, відібрання різноманітних зразків, зняття відбитків, упаковки різних речових доказів. Більшість такого

роду рекомендацій міститься в підручниках криміналістики та навчальних посібниках із використання судових експертиз у доказуванні. Наприклад, фотографування на місці події проводиться за правилами орієнтуючої, оглядової, вузлової та детальної (останньої – з масштабом) фотозйомки, позначення сторін світу на схемі місцевості робиться обов'язково за допомогою магнітного компаса, згорілі залишки паперу в жодному випадку не можна упаковувати в коробку з ватою, відбір зразків ґрунту, рідких, сипких речовин обов'язково робиться з різних місць (не менш ніж три) і з різної глибини їх товщі тощо. У будь-якому разі всі дії щодо виготовлення, відібрання, упаковування, зберігання додатків до протоколів треба проводити за рекомендаціями відповідних інструкцій та запрошених спеціалістів і почасти за безпосередньої їхньої участі (ч. 2 ст. 71 КПК).

Слід звернути увагу на беззастережне виконання вимог про обов'язкове засвідчення підписами слідчого, прокурора, спеціаліста та інших осіб, які брали участь у роботі з додатками до протоколів, виготовлених, вилучених, наданих, упакованих у конверти, пакети, коробки, каркаси, пробірки, пляшки тощо додатків, аби не було жодної можливості непомітно підмінити чи вилучити якісь із них.

Стаття 106. ПІДГОТОВКА ПРОТОКОЛУ ТА ДОДАТКА

1. Протокол під час досудового розслідування складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення.

2. До складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо

належного упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії.

1. Протоколи під час досудового розслідування можуть складати представники сторони обвинувачення, які проводять відповідну процесуальну дію, а саме: а) слідчі органів досудового розслідування – органів прокуратури (див. п. 1 Перехідних положень КПК), органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державного бюро розслідувань, які проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії (ч. 1 ст. 38, п. 2 ч. 2 ст. 40 КПК); б) прокурор, коли він у необхідних випадках особисто проводить слідчі (розшукові) та процесуальні дії (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК); в) керівник органу досудового розслідування, який може здійснювати досудове розслідування, керуючись при цьому повноваженнями слідчого (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК); г) співробітники оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40, чч. 1 і 2 ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК); г) співробітники органів дізнання під час досудового розслідування кримінальних проступків у ході ви-

конання всіх передбачених КПК слідчих (розшукових) дій, окрім негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 215, 300 КПК).

Варто наголосити, що протокол потрібно складати одразу ж після закінчення процесуальної дії, щоб були остаточно одержані її результати і ніщо важливе не було втрачено, а також, щоб усі учасники були присутні, могли ознайомитись зі змістом протоколу, зробити необхідні доповнення і зауваження та підписати протокол. Складання протоколу не можна відкладати, воно є органічною частиною процесуальної дії, а тому має виконуватись у присутності всіх учасників цієї дії, які мають підписати протокол, зробивши в необхідних випадках доповнення і зауваження до нього. Крім того, що є найголовнішим, така процедура практично унеможливує будь-які фальсифікації.

2. Складником слідчої (розшукової) дії є всі операції, пов'язані з вилученням, упакуванням речей, документів та інших додатків, що конкретно фіксується в протоколі. До цього елементу слідчої дії необхідно поставитись відповідально, оскільки від правильного упакування, транспортування і збереження речей та документів може залежати ефективність їх використання в доказуванні.

Стаття 106¹. ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні.

Порядок функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування визначається положенням, яке затверджується спільно Офісом Генерального прокурора, органом, у складі якого функціонує орган досудового розслідування, а та кож органом, що затверджує положення про систему, яка функціонує в суді відповідно до статті 35 цього Кодексу.

Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування взаємодіє з Єдиним реєстром досудових розслідувань та системою, яка функціонує в суді відповідно до статті 35 цього Кодексу, а також може взаємодіяти з іншими інформаційними, інформаційно-телекомунікаційними системами у випадках, передбачених законом.

2. Слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд, а також захисник (за його згодою) використовують, а інші учасники кримінального провадження можуть використовувати інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування під час реалізації своїх повноважень, прав та інтересів, передбачених цим Кодексом, за умов та в порядку, що визначені положенням про таку систему.

У разі використання зазначеної у цій статті системи дослідження матеріалів досудового розслідування, наявних у такій системі, може здійснюватися з використанням доступу до них через цю систему.

3. Матеріали досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі

досудового розслідування, передаються, їх копії чи примірники надаються в електронній формі, а за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, які їх передають чи надають, – у паперовій формі.

4. Документи, підписані, погоджені в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, їх примірники в електронній та паперовій формах визнаються оригіналами документів.

5. Обіг електронних документів у кримінальному провадженні в частині, не врегульованій цим Кодексом, регулюється іншими законами щодо електронних документів та електронного документообігу.

6. Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування підлягає захисту із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю.

7. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

{Кодекс доповнено статтею 1061 згідно із Законом № 1498-IX від 01.06.2021 – вводится в дію з 15.12.2021}

1. Судовий розгляд кримінальних справ як процесуальна діяльність, пов'язана з аналізом і правовою оцінкою доказів, може бути визначений як інформаційний процес, що спирається на особливі види інформації: докази у справі, з одного боку, та законодавче, нормативно-правове поле України —

з іншого. Впровадження сучасних інформаційних технологій у зазначену діяльність вимагає створення такого предметного інформаційного середовища, яке забезпечить учасників кримінального провадження необхідними даними, мінімізує затрати його часу на виконання технічної роботи, що в результаті сприятиме оперативності прийняття процесуальних рішень.

У діяльності суду з розгляду кримінальних проваджень використовуються дві інформаційні системи. Перша — пов'язана з процесуальною діяльністю з розгляду судових справ, зокрема саме та, про яку йдеться в Положенні про автоматизовану систему документообігу суду. Основні складові цієї інформаційної системи передбачені процесуальними кодексами України, інструкціями з діловодства в судах. Друга — властива всім підприємствам і установам організаційно-розпорядницька система документації, визначена прийнятими в державі стандартами й доповнена в кожній установі її внутрішніми інструкціями. Так, у законодавчому забезпеченні робіт із упровадження електронного документообігу в Україні прийнято закони України від 22.05.2003 р.: «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV та «Про електронний цифровий підпис» № 852-IV. На виконання «Прикінцевих положень» Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» розроблена програма заходів щодо впровадження електронних документів, електронного документообігу та електронного цифрового підпису в судовому процесі.

Впровадження електронного документообігу в кримінальне судочинство має певні особливості й пов'язане

з деякими проблемами. Наприклад, протокол допиту свідка (підозрюваного, затриманого) зобов'язані підписати слідчий та особа, що дає свідчення. Отже, щоб забезпечити юридичну силу такому документові, його необхідно оформляти і в паперовому вигляді. При роботі зі справою, яка складається із сотні томів, використовується інформаційна технологія підтримки прийняття судового рішення як структурованої системи представлення матеріалів справи, установлення взаємозв'язку між фактами, документами, що їх підтверджують, та висновками обвинувачення.

2. Згідно із спільним наказом НАБУ, ОГП, РСУ, ВАКС «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс» від 15.12.2021 р. № 175/390/57/72 прийнято Положення про ІТСДР «іКейс», у якому враховані вимоги КПК, законів України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищий антикорупційний суд», «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про телекомунікації», «Про Національну систему конфіденційного зв'язку», «Про електронні документи та документообіг», «Про електронні довірчі послуги» та інших нормативно-правових актів. Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування «іКейс» (далі – ІТСДР) забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні. Система інтегрована в інформаційну систему, що функціонує в суді згідно із ст. 35 КПК. Отже, йдеться про автоматизований обмін даними між цими системами.

3–7. Коментована стаття введена Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування». Відповідно до нього внесено зміни у ст. 221 КПК, що ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, яке містяться в ІТСДР здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів; згідно із змінами у ст. 290 КПК відкриття матеріалів досудового розслідування, що містяться в ІТСДР, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій таких матеріалів, засвідчених в установленому порядку. У разі відсутності інтеграції системи, яка функціонує в суді відповідно до ст. 35 цього Кодексу, з ІТСДР слідчий, дізнавач, прокурор має подати до суду матеріали в паперовій формі та в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису.

Стаття 107. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим.

Виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку

фіксується за допомогою звуко-відеозаписувальних технічних засобів.

{Частина першу статті 107 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 2213-VIII від 16.11.2017}

Право безперешкодного фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису надається стороні захисту.

{Частина першу статті 107 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 2213-VIII від 16.11.2017}

{Частина перша статті 107 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2213-VIII від 16.11.2017}

2. Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у процесуальній дії.

3. У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо.

4. Фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, крім вирішення питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та в суді під час судового провадження є обов'язковим. У разі неприбуття в судові засідання всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, чи в разі, якщо відповідно до положень цього Кодексу судові провадження здійснюється судом за відсутності осіб, фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження в суді не здійснюється.

Слідчий суддя, суд може обмежити чи заборонити доступ

сторін кримінального провадження з боку захисту до результатів технічного запису з метою забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування у разі, якщо на обґрунтування клопотання про проведення обшуку слідчий, прокурор надали результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

{Частина четверта статті 107 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 2213-VIII від 16.11.2017}

{Частина четверта статті 107 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2213-VIII від 16.11.2017}

5. Учасники суд ового провадження мають право отримати копію запису судового засідання, зробленого за допомогою технічного засобу.

6. Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою невідповідність процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними.

1. Фіксація перебігу й результатів процесуальної дії за допомогою технічних засобів (аудіо та відеозапису) значно збільшує обсяг і якість одержаної інформації, відтворюючи, по-перше, словесну частину процесуальної дії повністю, по-друге, передаючи мовні й психологічні особливості зафіксованої розмови, що є недоступним для письмового протоколу. Це підвищує надійність доказової інформації і покращує забезпечення прав учасників провадження.

Норми КПК чітко визначають коло осіб, які офіційно мають право проводити процесуальні дії під час досудового розслідування. Їх виключний перелік дається в п. 1 коментаря до ст. 105 КПК. Кожний з них самостійно може прийняти рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів, причому він це може зробити як стосовно тих дій, щодо яких у статтях КПК зазначена можливість застосування для їх фіксування технічних засобів, так і тих, щодо яких у статтях КПК про це не зазначено. Важливо зауважити, що особа, яка проводить відповідні процесуальні дії, може застосувати технічні засоби фіксування й під час розгляду питань слідчим суддею, коли цей розгляд має риси змагальності, наприклад, при розгляді клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 148, ч. 1 ст. 151 КПК) або клопотання про відсторонення від посади (ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 156 КПК).

В частині першій коментованої статті встановлено імператив, за яким на клопотання учасників процесуальної дії її фіксування за допомогою технічних засобів є обов'язковим. Ця законодавча новела підлягає обмежувальному тлумаченню, оскільки буквальне тлумачення наводить на думку, що, по-перше, клопотання повинно виходити консенсуально від усіх можливих учасників, передбачених п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК, які беруть участь у цій процесуальній дії, а це не має жодної логіки, по-друге, проведення процесуальної дії може заблокувати будь-який її учасник, котрий навіть не має власного процесуального інтересу, наприклад, спеціаліст або перекладач. Інша справа, коли про застосування технічних засобів для

фіксування клопочуть представники сторін кримінального провадження, особливо підозрюваний, обвинувачений та його захисник. У цьому разі з огляду на принципи кримінального процесу цю норму КПК слід тлумачити як імперативну. Тому якщо особа, котра проводить процесуальну дію, проігнорує таке клопотання, то мають виникнути наслідки, передбачені ч. 6 ст. 107 КПК (див. коментар до неї нижче).

Єдиною причиною невиконання приписів про обов'язкове фіксування ходу і результатів процесуальних дій за допомогою технічних засобів можуть бути форс-мажорні обставини, поява яких має бути предметом дисциплінарного реагування, наприклад, механічна поломка технічного засобу, відсутність джерела живлення тощо.

2. Особа, яка проводить процесуальну дію, повинна особисто до початку проведення цієї дії повідомити її учасників про застосування технічних засобів фіксування (див. з цього приводу також коментар до ст. 104 КПК). Щоправда, під час проведення допиту в ході досудового розслідування може виникнути ситуація, коли допитуваний відмовляється давати показання саме через застосування аудіо або відеозапису. В такому разі, маючи на увазі, що підозрюваний може взагалі обрати відмову від дачі показань як форму свого захисту, слідчий повинен переконати його в доцільності застосування аудіо чи відеозапису, зокрема в інтересах захисту. Якщо ж підозрюваний все ж буде наполягати на своєму, слідчий має тактичний вибір: або провести допит без застосування технічних засобів, або цього разу відмовитись від його проведення.

3. Оригінальні примірники технічних носіїв інформації юридично

знаходяться в матеріалах кримінального провадження, а фактично (фізично) перебувають в опечатаному вигляді з підписами на упаковці всіх учасників процесуальної дії в сейфі слідчого чи іншої особи, яка здійснює провадження. Оригінали технічних носіїв не повинні відтворюватись аж до початку судового розгляду, коли в цьому може виникнути потреба за клопотанням сторін або за ініціативою суду.

В ч. 3 цієї статті міститься цілком обґрунтований і необхідний припис щодо обов'язкового (про це свідчить безальтернативність побудови фрази припису) виготовлення резервних копій оригіналів технічних носіїв інформації, які повинні зберігатись в упакованому й опечатаному вигляді окремо. Ці копії можуть використовуватись в разі необхідності в ході досудового розслідування під час проведення інших процесуальних дій або за клопотанням підозрюваного та його захисника, потерпілого та його представника. Кожний випадок відтворення резервної копії відображається в протоколі процесуальної дії.

4. Вимога обов'язкового фіксування кримінального провадження в суді під час судового провадження є конституційним приписом, про що в ч. 4 ст. 107 КПК ще раз наголошено. Однак законодавець резонно визначає випадки недоцільності повного фіксування кримінального провадження в суді і категорично приписує в таких випадках не застосовувати технічні засоби фіксації. Йдеться про ситуації неприбуття в судові засідання «всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні», а також коли «судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб». Дійсно, немає потреби доводити, що неприбуття всіх учасників у судо-

ве засідання є абсолютною підставою для перенесення слухання справи судом і цілковитої недоцільності фіксування технічними засобами короткої процедури прийняття такої ухвали. Достатньо зробити відповідний запис у журналі судового засідання. Аналогічним способом має вирішуватись це питання в разі неприбуття не всіх осіб, які беруть участь у судовому провадженні, а лише деяких з них, а саме: якщо обвинувачений, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не прибув за викликом у судовоє засідання або якщо в судовоє засідання не прибув за повідомленням прокурор чи захисник у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час та місце проведення нового засідання (згідно з ч. 1 ст. 323 та ч. 1 ст. 324 КПК). Очевидно, що в подібних випадках фіксування такого судового засідання повинно обмежуватись відповідним записом у журналі судового засідання.

Суд за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, має право розглянути обвинувальний акт про вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження (ч. 1 ст. 381 КПК). Зрозуміло, що фіксування за допомогою технічних засобів такого засідання не повинно здійснюватись. Є всі підстави вважати, що технічні засоби не повинні застосовуватись під час судового розгляду щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, не обтяженого суперечністю інтересів сторін і необхідністю судових дебатів (ч. 1 ст. 530 КПК). На нашу думку, можна віднести до числа випадків, коли

відсутня процедурна необхідність у застосуванні технічних засобів фіксування відокремлених судових засідань з приводу розгляду клопотань про дозвіл на певні дії процесуального примусу, наприклад, постановлення ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 2 ст. 163 КПК) або розгляд клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу (чч. 1 і 3 ст. 189 КПК).

У судах апеляційної та касаційної інстанцій може бути ухвалено судовоє рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявляють клопотання про здійснення провадження за їх відсутності і, отже, без фіксування такого провадження технічними засобами (ч. 1 ст. 406, ч. 1 ст. 435 КПК).

5. Кожний з учасників судового провадження, перелік яких наводиться в п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК, має право отримати копію запису судового засідання, зробленого за допомогою технічного засобу. Копіювання має здійснюватись у приміщенні суду працівником суду в присутності учасника судового провадження, що звернувся по копію, і на наданий ним технічний носій. Ця технічна операція може проводитись лише з однієї з резервних копій і в жодному разі не з оригіналу запису. Факт зняття копії запису та дані про її одержувача мають зазначатись в спеціальному реєстрі, куди заносяться всі випадки відтворення запису судового засідання з цієї резервної копії.

6. У ч. 6 коментованої статті застерігається, що незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, зокрема, проце-

суальних дій, які мають обов'язково фіксуватися технічними засобами за клопотанням учасників цієї дії (ч. 1 ст. 107 КПК), фіксування у передбачених випадках речових доказів (чч. 2 і 6 ст. 100 КПК – див. п. 2 коментаря до ст. 104 КПК). Проте, якщо сторони кримінального провадження узгоджено вважають назване порушення неістотним, вони можуть висловити свою згоду на визнання такої дії та результатів її здійснення чинними. Цієї згоди, занесеної до протоколу процесуальної дії або журналу судового засідання, достатньо для визнання фактичних даних, одержаних із зазначеним порушенням, допустимими в юридичному доказуванні.

Стаття 108. ЖУРНАЛ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ

1. Під час судового засідання ведеться журнал судового засідання, в якому зазначаються такі відомості:

- 1) найменування та склад суду (слідчий суддя);
- 2) реквізити кримінального провадження та відомості щодо його учасників;
- 3) дата і час початку та закінчення судового засідання;
- 4) час, номер та найменування процесуальної дії, що проводиться під час судового засідання, а також передані суду під час процесуальної дії речі, документи, протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них;
- 5) ухвали, постановлені судом (слідчим суддею) без виходу до нарадчої кімнати;
- 6) інші відомості у випадках, передбачених цим Кодексом.

2. Журнал судового засідання

ведеться та підписується секретарем судового засідання.

1. Концепція КПК 2012 р., Закон України «Про судоустрій і статус судів» втіленні майже в усіх інститутах правового регулювання кримінального судочинства і конкретних процедурах судового розгляду кримінального провадження, цілком природно вплинула на термінологію Кодексу в її предметному й семантичному вимірі. Ця тенденція торкнулася і назви письмового документа, який неодмінно ведеться під час судового засідання. Наступником звичного «протоколу судового засідання» цілком виправдано став «журнал судового засідання», що і в першому, і в другому випадку резонно відображає мету і зміст цих процесуальних документів: протокол (від грецького – перший аркуш манускрипту, який виконувався з особливою ретельністю і без помилок) був основним засобом фіксації факту, ходу, змісту і результатів судового розгляду з дослівним від першої особи записом показань допитуваних осіб, запитань учасників засідання, розпоряджень головуєчого тощо (ст. 87 КПК 1960 р.), а журнал (від французького – щоденник) за умови обов'язкового основного фіксування кримінального провадження в суді під час судового провадження за допомогою технічних засобів є процесуальним документом, в якому послідовно від третьої особи лише зазначаються окремі формальні моменти судового розгляду організаційно-інформативного характеру, а тому він ніякої доказової інформації по суті справи не містить.

Журнал судового засідання ведеться у всіх випадках судового провадження, яке здійснюється судом або слідчим суддею, зокрема, при розгляді слідчим

суддею клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 151 КПК), про відсторонення від посади (ст. 156 КПК), про арешт майна (ст. 172 КПК), про застосування запобіжного заходу (ст. 193 КПК), під час судового розгляду в суді першої інстанції (§ 3 гл. 28 КПК), спрощеного провадження щодо кримінальних проступків (ст. 381 КПК), провадження в суді присяжних (ст. 383 КПК), апеляційного розгляду (ст. 405 КПК), нового розгляду судом першої інстанції після скасування судом апеляційної інстанції вироку або відповідної ухвали суду першої інстанції (ст. 416 КПК), касаційного розгляду (ст. 434 КПК), письмового апеляційного чи касаційного провадження (ст. ст. 406, 435 КПК), розгляду справи Верховним Судом України (ст. 453 КПК), перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами (ст. 466 КПК), судового провадження на підставі угоди (ст. 474 КПК), судового розгляду щодо застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (ст. 500 КПК), судового розгляду щодо застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 512 КПК), судового розгляду щодо вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку (ст. 539 КПК).

Відомості, які слід зазначати в журналі судового засідання, чітко виписані в ч. 1 коментованої статті. Слід зауважити, що (а) в журналі зазначаються лише ті ухвали, які постановлені судом без виходу до нарадчої кімнати, оскільки ухвали, постановлені з виходом до нарадчої кімнати, є окремими документами, що долучаються до матеріалів справи; (б) реквізитами кримінального провадження є його

предмет – судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження тощо; режим – відкрите чи закрите засідання, за загальними правилами судового розгляду чи за спрощеною процедурою тощо; (в) дата і час початку та закінчення судового засідання визначається в днях, годинах і хвилинах; (г) іншими відомостями в журналі судового засідання можуть бути відомості про заявлені клопотання, хто з належних учасників судового провадження виступив у дебатах і в якій послідовності, факт і час виходу суду до нарадчої кімнати та повергнення з неї і проголошення суддею рішення суду – вироку, ухвали тощо.

2. Журнал судового засідання веде секретар судового засідання. Відповідність записів у журналі змісту судового засідання, передбаченого ч. 1 ст. 108 КПК, засвідчує своїм підписом особисто секретар судового засідання. Ніхто інший з учасників судового провадження журнал підписувати не повинен.

Стаття 109. РЕЄСТР МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Реєстр матеріалів досудового розслідування складається слідчим або прокурором і надсилається до суду разом з обвинувальним актом.

2. Реєстр матеріалів досудового розслідування повинен містити:

1) номер та найменування процесуальної дії, проведеної під час досудового розслідування, а також час її проведення;

2) реквізити процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування;

3) вид заходу забезпечення кримінального провадження, дату і строк його застосування.

1. Реєстр матеріалів досудового розслідування, який складається слідчим або прокурором як процесуальний документ фіксування кримінального провадження, є інформаційним додатком до обвинувального акта. Реєстр містить формальні довідкові відомості про шлях утворення доказової бази обвинувачення, засоби одержання доказової інформації та забезпечення кримінального провадження. У цьому сенсі він виконує роль своєрідної моделі майбутнього судового розгляду кримінального провадження стосовно особи, якій висунуто обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта. Реєстр, будучи достатньо повним довідником матеріалів досудового розслідування, дає можливість суду в судовому засіданні ретельно і повною мірою дослідити, перевірити зібрані під час досудового розслідування докази та постановити обґрунтоване рішення. Інформація, яка міститься в реєстрі, є лише відповідально зафіксованим орієнтиром для судового дослідження матеріалів справи і самостійного доказового значення не має. Треба мати на увазі, що надання суду яких-небудь документів, крім обвинувального акта з додатками та реєстром досудового розслідування, до початку судового розгляду заборонено (ч. 4 ст. 291 КПК).

2. Реєстр матеріалів досудового розслідування має відображати хід і проміжні результати досудового розслідування, використані в розсліду-

ванні джерела доказів, а тому в ньому обов'язково повинні міститися: (а) в хронологічному порядку дані про кожну процесуальну дію, проведену під час досудового розслідування – її номер, найменування та час проведення (дата і часовий відрізок), зокрема, повідомлення про внесення відомостей, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початок досудового розслідування (ст. 214 КПК), помітка про ознайомлення сторони захисту, потерпілого з матеріалами досудового розслідування до його завершення, інформація про кожну проведену слідчу (розшукову) дію та негласну слідчу (розшукову) дію, дані про факт відкриття матеріалів кожною стороною протилежній стороні по закінченні досудового розслідування та письмового підтвердження факту надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів (ст. 290 КПК). Такі письмові підтвердження повинні окремо від реєстру матеріалів досудового розслідування знаходитись у матеріалах досудового розслідування; (б) зазначення в певній послідовності про прийняті під час досудового розслідування рішення, зокрема, вручення письмового повідомлення про підозру, з якого, власне, й починається кримінальне переслідування (цю акцію слід віднести з певною часткою умовності до категорії процесуальних рішень, а не процесуальних дій, оскільки її необхідність формується на встановленні передбачених законом підстав (ст. 276 КПК) і появи рішучого переконання слідчого або прокурора про виявлення особи підозрюваного), постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді, суду, які містять найменування

документа, дату прийняття рішення, предмет урегульованих відносин, наслідки для відповідних учасників цієї процесуальної ситуації; (в) усі обставини, пов'язані із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження (дата прийняття, строк застосування), які приймаються на підставі ухвали слідчого судді або суду. Виключний перелік заходів забезпечення кримінального провадження, які приймаються під час досудового розслідування, наводиться в ч. 2 ст. 131 КПК.

Стаття 110. ПРОЦЕСУАЛЬНІ РІШЕННЯ

1. Процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду.

2. Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371–374 цього Кодексу.

{Частина друга статті 110 із змінами, внесеними згідно із Законом № 192-VIII від 12.02.2015}

3. Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених цим Кодексом, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

{Частина третя статті 110 із змінами, внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020}

4. Обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Обвинувальний акт повинен відповідати

вимогам, передбаченим у статті 291 цього Кодексу.

5. Постанова слідчого, дізнавача, прокурора складається з:

1) вступної частини, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови;

- прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову;

2) мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;

- мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення цього Кодексу;

3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про:

- зміст прийнятого процесуального рішення;

- місце та час (строки) його виконання;

- особу, якій належить виконати постанову;

- можливість та порядок оскарження постанови.

{Частина п'ята статті 110 із змінами, внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020}

6. Постанова слідчого, дізнавача, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення.

{Частина шоста статті 110 із змінами, внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020}

7. Постанова слідчого, дізнавача, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

{Частина сьома статті 110 із змінами, внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020}

1. До суб'єктів кримінального провадження, які мають право приймати процесуальні рішення, належать: а) органи розслідування, передбачені ч. 1 ст. 38 КПК, причому названі серед них органи Державного бюро розслідувань зможуть здійснювати функцію досудового розслідування після визначення їх статусу і процедури діяльності з прийняттям спеціального закону. Крім того, до дня введення в дію положень ч. 1 та 4 ст. 216 КПК (див. п. 1 Перехідних положень КПК) процесуальні рішення прийматимуть слідчі органів прокуратури; б) прокурор (п. 15 ч. 1 ст. 3, ст. 36 КПК), який здійснює свої повноваження і приймає процесуальні рішення в конкретному кримінальному провадженні з його початку до завершення (з деякими передбаченими законом винятками); в) слідчий суддя (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК), який приймає процесуальні рішення під час досудового розслідування, які забезпечують судовий контроль за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні; г) суд (пп. 20–23 ч. 1 ст. 3, ст.ст. 30, 31 КПК), який має виключне право (і обов'язок) здійснювати правосуддя в кримінальному провадженні та приймати для цього відповідні процесуальні рішення.

2. Судові рішення, в яких вирішуються поточні організаційні питання судового розгляду, та питання, пов'язані з регулюванням правових відносин між учасниками кримінального провадження і між судами різних інстанцій, приймаються у формі ухвали, а рішення, в якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладаються у формі вироку. Обвинувальні або виправдувальні вироки постановляються судом першої інстанції (ст. 366 КПК), судом апеляційної інстанції після скасування повністю чи частково вироку суду

першої інстанції (п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК), судом першої або апеляційної інстанцій за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами (ч. 1 ст. 467 КПК). Ухвали і вироки мають відповідати вимогам, передбаченим ст.ст. 369, 371–374 КПК.

3. Процесуальні рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови, яка за змістом та послідовністю викладу має відповідати вимогам ч. 5 ст. 110 КПК і письмово (друковано) викладатись на офіційному бланку. Підписується постанова тим слідчим або прокурором, який її прийняв.

4. Особливим процесуальним рішенням, яким завершується досудове розслідування, є обвинувальний акт прокурора. Призначивши своєю ухвалою судовий розгляд на підставі обвинувального акта (ч. 1 ст. 316 КПК), суд цим самим відкриває шлях прокурору до реалізації ним свого конституційного права (і обов'язку) щодо підтримання державного обвинувачення в суді (п. 1 ст. 121 Конституції України). Велика значимість обвинувального акта як процесуального рішення ставить непересічні вимоги до змісту та процедури його складання і переліку додатків до нього, передбачених ст. 291 КПК, які слід неухильно й прискіпливо виконувати.

5–7. Усі постанови слідчого і прокурора, які вони приймають у межах своєї компетенції (відповідно – ч. 2 ст. 40 та ч. 2 ст. 36 КПК), є обов'язковими для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вони стосуються. Ця вимога стосується й інших суб'єктів, адже виконувати процесуальні рішення прокурора і слідчого зобов'язані органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи та інші фізичні особи (ч. 1 ст. 36 та ч. 5 ст. 40 КПК).

Тимофій Атаманчук,
юрист-аналітик
Центру громадських свобод

Володимир Яворський,
програмний директор
Центру громадських свобод

БОРОТЬБА З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ ТА НЕТЕРПИМІСТЮ ЗАДЛЯ ВСТУПУ ДО ЄС

Правовий висновок Центру громадянських свобод щодо проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» No 13597 (далі – Законопроект No 13597)

Мета законопроекту

Його метою є уніфікація термінології у сфері протидії дискримінації, зокрема щодо використання поняття «нетерпимість», розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за

дискримінаційні дії, а також запровадження окремих механізмів реагування на злочини, вчинені з мотивів нетерпимості за такими ознаками, такими як сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, стан здоров'я та іншими.

Подібна ініціатива вже мала місце в українському законодавчому процесі.

У цьому контексті додаткового значення набуває те, що законопроект № 13597 нещодавно отримав статус «євроінтеграційного», що формально пов'язує його розгляд із виконанням зобов'язань України в межах процесу вступу до Європейського Союзу. У цьому контексті врегулювання питань відповідальності за дискримінацію та злочини з мотивів ненависті є не лише внутрішнім завданням, а й ключовим елементом виконання критеріїв євроінтеграції України щодо фундаментальних прав.

Законопроект передбачає:

- нове визначення поняття «дискримінація», збільшуючи перелік захищених ознак, зокрема додаються ознаки «стану здоров'я», «сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності», «національного походження»;

- запроваджує абсолютно нове поняття «нетерпимість»: це визначення має застосовуватися також у низці статей Кримінального кодексу України (ст. 67, 115, 121, 122, 126, 127, 129, 161, 300) та у статті 188-58 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Визначення поняття «нетерпимість» охоплює відкрите, упереджене, негативне ставлення стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статевої приналежності, віку, інвалідності, стану

здоров'я, етнічного, національного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, місця проживання, мови або інших ознак.

В чинному КК України термін «нетерпимість» не має власного визначення. Законопроект також передбачає викладення в новій редакції статті 161 КК України, запроваджуючи відповідальність за публічні заклики до насильства з мотивів нетерпимості. Це своєю чергою декриміналізує всі діяння, що раніше охоплювалися нею:

- умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності;

- образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями;

- пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Відповідно, всі чинні вироки, де передбачена відповідальність за вказані діяння повинні бути переглянуті, оскільки пом'якшення покарання чи декриміналізація діянь має зворотний ефект.

Пропонується також передбачити адміністративну відповідальність (Ст. 188-58 КУпАП) за ненасильницькі діяння, що призводять до дискримінації осіб або груп осіб, із диференційованими санкціями для громадян та посадових осіб, а також підвищеною відповідальністю у разі повторного порушення протягом року. Це має

на меті створити для потерпілих простіший механізм захисту, зменшивши потребу у зверненні до суду. Розгляд відповідних скарг та накладення адміністративних стягнень пропонується покласти на апарат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Важливо підкреслити, що у практиці ЄСПЛ мотив ненависті, упередження або нетерпимості розглядається передусім як фактор, що підсилює суспільну небезпечність діяння і, відповідно, накладає на державу підвищені позитивні зобов'язання щодо розслідування. Суд послідовно підкреслює, що коли є ознаки того, що злочин міг бути вчинений з мотивів расової, етнічної, релігійної, гендерної або інших форм дискримінації, державні органи зобов'язані «вжити всіх розумних заходів для виявлення та встановлення можливого мотиву ненависті».

Таким чином, у системі Конвенції мотив ненависті діє не як формальна обтяжуюча обставина, а як критерій ефективності розслідування і показник належного реагування держави на злочини дискримінації.

Аналіз положень проекту закону.

Поняття «нетерпимості» та «дискримінації»

Право Європейського Союзу виходить із широкого та комплексного підходу до переліку захищених ознак, який не обмежується расою чи етнічним походженням, а охоплює також релігію або переконання, інвалідність, вік, сексуальну орієнтацію та питання гендерної ідентичності. Такий підхід закріплений у низці директив ЄС, зокрема Директивах 2000/43/ЄС, 2000/78/ЄС, 2006/54/ЄС, 2004/113/ЄС 12 та інших актах вторинного

права, які в сукупності формують розширений і системний перелік ознак, що підлягають захисту.

Запропоноване у законопроекті нове визначення дискримінації загалом узгоджується з правом ЄС, базуючись на широкому та комплексному підході до переліку захищених ознак, який охоплює расу, етнічне походження, релігію або переконання, інвалідність, вік, сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, і відповідає принципам, закріпленим у директивах та інших актах вторинного права ЄС, які формують системний і розширений перелік ознак, що підлягають захисту.

Водночас слід доповнити визначення окремими формами дискримінації, а саме: множинною дискримінацією, дискримінацією за асоціацією та відмовою від розумного пристосування. Множинна дискримінація (*multiple discrimination*) означає ситуацію, коли особа зазнає дискримінації одночасно за двома або більше ознаками, наприклад за віком і статтю. Інтерсекційна дискримінація (*intersectional discrimination*) виникає, коли кілька ознак взаємодіють таким чином, що їх не можна розділити, і їхня комбінація створює нову підставу дискримінації, що відображає унікальний досвід особи. Дискримінація за асоціацією (*discrimination by association*) відбувається, коли особу дискримінують через її зв'язки або стосунки з іншою особою, яка має захищену ознаку.

Відмова від розумного пристосування (*failure to provide reasonable accommodation*) полягає у ненаданні необхідних адаптацій або змін, які дозволяють особам з інвалідністю або іншими специфічними потребами реалізовувати свої права на рівні з іншими. Тому змінити поняття

«дискримінація» є недостатнім і доцільно також внести інші важливі зміни до закону щодо протидії дискримінації. Без цього за ці форми дискримінації не буде встановлена відповідальність.

Зміни до кримінального законодавства.

Закон Законопроект викладає ст. 161 Кримінального кодексу (Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками) в новій редакції й встановлює відповідальність лише за публічні заклики до насильства з мотивів нетерпимості. Це має два важливих правових наслідки:

1) відбувається декриміналізація всіх діянь, вчинених відповідно до чинної ст. 161 ККУ;

2) Впроваджується новий склад злочину за публічні заклики до

насильства з мотивів нетерпимості. Крім того, по тексту кримінального кодексу також замінюється обставина, що обтяжує відповідальність з «вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі» на «вчинено з мотивів нетерпимості». Так, лише за 2025 рік прокуратура передала 22 обвинувальні акти до суду за ст. 161 ККУ (у 2024 році їх було 26). З 2019 по серпень 2024 року було щонайменше 45 вироків, за якими були засуджені 48 людей. З огляду на пропонувані зміни всі ці вирoki повинні бути переглянуті. Так само як і інші вирoki, де застосовувалася обставина, що обтяжувала відповідальність. Кількість цих вироків складно визначити.

Це фактично перекреслить навіть

ті незначні випадки покарання винних за злочини на ґрунті ворожнечі, що були до цього часу. Крім того, законопроект не містить положень про публічне виправдання або заперечення геноциду та воєнних злочинів, хоча Рамкове рішення прямо вимагає криміналізувати таке схвалення (ст. 1(c–d)). Таким чином, новий текст ст. 161 залишає значні прогалини, що прямо суперечить європейським зобов'язанням і суперечить статті 22 Конституції України, яка прямо забороняє звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при внесенні змін до законодавства.

Обмеження свободи слова й нетерпимість.

Аналізуючи визначення нетерпимості, запропоноване в законопроекті важливо звернути увагу на його фундаментальну розбіжність із європейськими стандартами у частині об'єкта правового регулювання. Запропонована дефініція описує нетерпимість як «відкрите, упереджене, негативне ставлення стосовно особи та/або групи осіб», що фактично переносить акцент із протиправного діяння на внутрішній психологічний стан суб'єкта. У європейській правовій доктрині, зокрема згідно з рекомендацією Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ECRI) Ради Європи No 15 17, нетерпимість може характеризуватися виключно через категорію «вираження» (expression). Вона охоплює конкретний перелік зовнішніх проявів: очорнення, ненависть, паплюження, харасмент, образи, негативне стереотипування чи стигматизацію. Такий підхід створює чіткий юридичний поріг, де караним є не «упереджене ставлення» (яке за своєю суттю є

внутрішнім упередженням — *prejudice*), а його об'єктивізація у формі дій, що мають негативні наслідки для прав людини. Ризики запропонованого в законопроекті визначення полягають у тому, що формулювання «негативне ставлення» є оціночним поняттям, надмірно розмитим і не встановлює нижньої межі інтенсивності, за якою настає відповідальність. Це створює загрозу для оціночних суджень та образливих висловлювань, які, хоча й можуть бути неприємними за своєю суттю, перебувають під захистом статті 10 ЄКПЛ. Європейський суд з прав людини послідовно наголошує, що свобода слова поширюється не лише на нейтральні ідеї, а й на ті, що «ображають, шокують або турбують». Водночас ECRI прямо виключає з поняття мови ворожнечі сатиру, об'єктивну журналістику та аналітику, навіть якщо вони викликають роздратування чи біль. Без аналогічних застережень у національному законодавстві будь-яка гостра критика ідеології чи способу життя певної групи може бути кваліфікована як прояв «нетерпимості», що порушує принцип правової визначеності та може призвести до вибіркового правосуддя. Практична імплементація цих меж чітко простежується у судовій практиці.

В цих випадках суд оцінював не внутрішні переконання авторів, а контекст, намір та реальний вплив їхніх висловлювань на гідність і безпеку захищених груп, що підкреслює необхідність внесення змін у визначення в контексті «ставлення» на «суспільно небезпечне діяння». Ключовим ризиком є використання формулювання «ставлення» (*attitude*) у пропонованому визначенні. В ЄС діє принцип *cogitationis poenam nemo patitur* — ніхто не несе покарання за думки. Тому

правове регулювання має зосереджуватися на конкретному прояві ненависті, що «виходить поза межі самого лише ментального стану». У випадку коли «негативне ставлення» застосовується лише для оцінки мотиву вже вчиненого об'єктивного злочину в межах ККУ, наприклад, побиття, це відповідає стандартній практиці обтяжуючих обставин (*bias motive*). Проте, якщо це визначення стає основою для самостійного складу адміністративного правопорушення (ст. 188-58 КУпАП за «дискримінаційні діяння», що не містять насильства), виникає ризик покарання за внутрішні переконання, які не призвели до реальної шкоди. Визначення нетерпимості через «негативне ставлення» є суб'єктивною та оціночною категорією.

Поняття «негативне ставлення» не має чіткого порогу інтенсивності.

Наприклад, чи вважається «негативним ставленням» іронічний пост у соціальних мережах або відмова від приватного спілкування? Визначення нетерпимості в законопроекті не містить застережень щодо оціночних суджень, будь-яка гостра критика релігійних догм або політичних ідеологій за своєю суттю є «негативним ставленням» у розумінні запропонованого визначення нетерпимості. Саме тому важливо визначити виключення такі як сатира, навіть якщо вона завдає певного дискомфорту. Відсутність подібних «фільтрів» у визначенні створює ризик того, що легітимна публічна дискусія може бути кваліфікована як «відкрите негативне ставлення». Наступна ознака нетерпимості використана у запропонованому визначенні, а саме ознака «відкритості» ставлення

покликана об'єктивізувати ментальний стан. Проте «відкритість» може проявлятися у формах, які не досягають порогу суспільної небезпеки (жести, погляди, тон). Використання такої конструкції для кваліфікації мотиву злочину (наприклад, у ст. 161 КК) є прийнятним, оскільки там наявне первинне діяння (наприклад, заклики до насильства). Але для цілей адміністративної відповідальності за «дискримінацію» це формулювання є надмірно широким, оскільки дозволяє карати за будь-який публічний прояв антипатії. З іншого боку таке формулювання є функціональним для визначення мотиву (суб'єктивної сторони) тяжких злочинів, де вже є факт насильства. Однак питання виникають саме при застосуванні такої конструкції до адміністративних правопорушень або ненасильницьких дій, оскільки розмиває межу між протиправним діянням і легітимним вираженням поглядів, що суперечить стандартам правової визначеності ЄС.

Варто звернути увагу й на формулювання частини першої статті 300 КК України у пропонованій редакції законопроекту. У її диспозиції поряд із конкретно визначеними об'єктами згадуються також «інші цифрові матеріали», при цьому закон не розкриває змісту цього поняття. З огляду на перелік уже названих предметів кримінального правопорушення, залишається незрозумілим, які саме матеріали маються на увазі та за якими критеріями вони мають відрізнятися від творів або аудіовізуальної продукції, що пропагують культ насильства і жорстокості, нетерпимість чи дискримінацію. Таке формулювання також створює ризик відсутності уніфікованого тлумачення та застосування відповідної норми. У кримінально-

правовому контексті це прямо суперечить принципу правової визначеності, оскільки не дозволяє особі передбачити, які саме дії або об'єкти можуть бути кваліфіковані як предмет кримінального правопорушення. Як наслідок, існує висока ймовірність неоднакової та помилкової кваліфікації аналогічних діянь, що суперечить принципу передбачуваності кримінальної відповідальності.

У кримінально-правовому вимірі це може призвести до надмірного втручання держави у свободу слова, не відповідного вимогам необхідності та пропорційності, а також до вибіркового або репресивного застосування норми.

Нова редакція статті повинна охоплювати не лише заклики до насильства, але й забезпечувати ефективні механізми протидії дискримінації, включно з обмеженням прав та проявами мови ворожнечі відповідно до вимог Рамкового рішення 2008/913/ЈНА.

Для усунення зазначених прогалин доцільно внести у Кримінальний кодекс України чітке визначення «мотиву нетерпимості» та закріпити його як окремий елемент складу злочинів на ґрунті ненависті. Крім того, необхідно поширити застосування мотиву нетерпимості як обтяжуючої обставини на відповідні статті КК, зокрема на ст. 296 (хуліганство) та ст. 125 (легкі тілесні ушкодження), оскільки запропонована редакція не передбачає обтяження покарання у випадках, коли злочини вчинені з мотивів нетерпимості, в той самий час ці статті найчастіше фігурують у випадках нападів з дискримінаційними мотивами. У більшості випадків такі справи не доходять до судового розгляду або перекваліфіковуються як «хуліганство».

Зміни до законодавства про адміністративну відповідальність.

Варто також зупинитися на пропозиції запровадити адміністративну відповідальність (Ст. 188-58 КУпАП) за ненасильницькі діяння, що призводять до дискримінації осіб або груп осіб. Визначення цього адміністративного правопорушення суперечить вимогам якості закону. Аналогічно, ґрунтуючись на аргументах в справі «Веренцов проти України», можна стверджувати, що формулювання відповідальності не дає особі спрогнозувати які саме дії є забороненими та несуть за собою застосування відповідальності. Для забезпечення стандарту, що вимагає ст. 7 ЄКПЛ, необхідно, щоби правопорушення було чітко визначено, а саме воно повинно містити відповідні склади правопорушень або відсилати до такого переліку. З огляду на це, положення законопроекту про адміністративну відповідальність повинні мати чіткий перелік правопорушень, а не загальне відсилання до здійснення факту дискримінації, що є надзвичайно широким поняттям.

Щодо суб'єкта, котрий має право складати протоколи про адміністративні правопорушення

Важливо підкреслити, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини є органом парламентського контролю. Основною його функцією є контроль парламенту за діями виконавчої влади щодо дотримання прав і свобод. Однак функції зі складання протоколів за адміністративні правопорушення по своїй суті є функціями виконавчої влади й повинні виконуватися органом виконавчої влади. Омбудсман в цій ситуації повинен якраз визначати чи належно

виконують свої функції органи виконавчої влади.

Чинна модель Омбудсмана в Україні не повинна передбачати каральних функцій, оскільки Паризькі принципи визначають, що національні інституції з прав людини мають зосереджуватися на моніторингу, захисті та просуванні прав людини через консультації, рекомендації, освіту, інформаційну діяльність та координацію, а каральні повноваження повинні здійснюватися окремими органами.

Рекомендації.

Рекомендуємо зняти законопроект з розгляду та розробити новий з урахуванням вимог ЄС та Ради Європи. Законопроект в усіх частинах (зміни до закону щодо протидії дискримінації, зміни до кримінального законодавства та кодексу про адмінправопорушення) має суттєві недоліки та може призвести до суттєвих негативних наслідків у вигляді зменшення дискримінаційних діянь, за які може бути відповідальність.

Для забезпечення належного захисту від дискримінації такий законопроект повинен містити щонайменше наступні зміни:

1) Конкретизувати поняття «нетерпимості»: прибрати невичерпне й оціночне визначення «нетерпимості» у законопроекті, виключивши розмите формулювання «інші ознаки», щоб забезпечити правову визначеність та передбачуваність правозастосування, що дозволить запобігти надмірно широкому тлумаченню норм.

2) Ключова рекомендація щодо формулювання визначення нетерпимості: На основі аналізу європейських стандартів, рекомендується переглянути визначення нетерпимості,

змістивши акцент із внутрішнього психологічного стану на зовнішнє діяння.

Рекомендується змінити визначення нетерпимості в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», відмовившись від терміна «ставлення» (attitude) на користь категорії «вираження» (expression) або «вияв» (manifestation). Це дозволить дотриматися принципу cogitationis poenam pateritur (ніхто не несе покарання за думки) та забезпечити правову визначеність.

3) Поширити обтяжувальну дію мотиву нетерпимості: мотив нетерпимості слід включити як обтяжуючу обставину для відповідних статей КК, зокрема ст. 296 (хуліганство) та ст. 125 (легкі тілесні ушкодження).

4) Розширити сферу захисту статті 161 КК: нова редакція повинна охоплювати не лише публічні заклики до насильства, а й усі прояви мови ворожнечі та дискримінації, включно з обмеженням прав, відповідно до вимог Рамкового рішення ЄС 2008/913/ЈНА. Склад цього злочину повинен бути чітким та таким, що дозволяє

передбачити, які діяння є кримінально караними.

5) Відмовитися від змін до ст. 300 ККУ або щонайменше конкретизувати поняття «інші цифрові матеріали»: чітко визначити, які об'єкти підпадають під цю категорію, щоб уникнути ризику надмірного втручання держави у свободу слова та забезпечити передбачуваність застосування норми. За наявної редакції цієї статті вона порушує вимоги ст. 10 Європейської Конвенції про захист прав людини.

6) У Кодексі про адмінправопорушення слід визначити чіткі склади дискримінаційних правопорушень, за які встановлюється відповідальність, замість загального нечіткого формулювання «діяння, що призвели до дискримінації».

7) Рекомендуємо вилучити з проекту зміни щодо розширення повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, оскільки це суперечить його конституційному мандату, міжнародним вимогам до Національних інституцій з прав людини, а також відсутності його спроможності реалізовувати такі повноваження.

Олексій Баганець,
заслужений юрист України,
кандидат юридичних наук,
адвокат, правозахисник

ЧОМУ СТ. 214 КПК УКРАЇНИ ПАРАЛІЗУЄ ПРАВОСУДДЯ: ВІД ІГНОРУВАННЯ ЗАЯВ ПРО ЗЛОЧИННИ ДО ЗАГРОЗИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ»

Читачі ЮВУ знають, що я регулярно пишу й говорю про систематичне недотримання органами правопорядку та прокуратури вимог закону, а тим більше, конституційних прав і свобод громадян, на що влада, що нинішня, що попередня, жодної уваги не звертає, а від цього страждають наші люди та авторитет держави, тим більше в нинішній час, коли Україна прагне стати повноправним членом Європейського Союзу, без чого нам буде складно вистояти в цій страшній війні, а ще складніше під час відбудови країни після її закінчення. І в цьому плані вже понад 10 років пропоную суттєво змінити Кримінальний процесуальний кодекс України, аби спростити процедуру збору, перевірки й оцінки доказів та забезпечити, при цьому, права і свободи громадян, а й наполягаю якомога швидше внести край необхідні зміни до ст. 214 кодексу, щоб розвантажити слідчих і прокурорів від виконання нікому не потрібної чисто технічної роботи та не відволікати їх від проведення досудового розслідування очевидних кримінальних правопорушень, а не чийось видумок і фантазій, а тим більше – банальних наклепів та зведення особистих рахунків.

Я також неодноразово, починаючи з 2012 року, попереджав, що нинішня редакція

цієї статті неминуче призведе до паралічу діяльності органів досудового розслідування та прокуратури, сприяючи

порушенню прав людини, в тому числі що до доступу до правосуддя. Але, на превеликий жаль, «дітище» покійного (КПК) Андрія Портнова залишається недоторканим. А це, в свою чергу, й призвело до того, що на теперішній час слідчі спільно з прокурорами свідомо ухиляються від виконання обов'язкової вимоги діючого закону про реєстрацію в ЄРДР усіх без винятку заяв і повідомлення про кримінальні правопорушення, які до них надходять. При цьому так себе ведуть не тільки наші «старожили» в цій сфері: тобто конституційно створена прокуратура й давня Національна поліція, яка лише змінила свою назву з попередньої «міліції», а й створені під тиском Заходу нові органи правопорядку: ДБР, НАБУ і навіть неконституційна САП. І це при тому, що в ч. 4 цієї норми навіть додатково наголошується, що відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається!

Скажу більше, слідчі, до речі всіх без винятку органів правопорядку, й обидві існуючі в нас прокуратури на значну частину таких звернень не реагують навіть тоді, коли заявники чи потерпілі оскаржили їх відмови в реєстрації до слідчих суддів. Дійшло навіть до того, що вони «придумують» масу причин не виконувати й такі судові рішення, що, як на мене, взагалі підпадає під ознаки кримінального правопорушення, а з іншого боку загрожує національній безпеці нашої держави, перетворюючи наші європейські прагнення (чи просто декларації, не впевнений) на очевидний фарс.

Замість того, щоб давно вже ініціювати внесення до цієї статті відповідних змін, про що я наголошую вже скільки років підряд, нинішні слідчі

й прокурори вигадують «всяку всячину», аби не реєструвати відповідні кримінальні провадження, фактично зловживаючи своїм службовим становищем на користь інших осіб, особливо, якщо ці звернення стосуються представників влади чи пов'язаних із нею людей, в тому числі і впливових бізнесменів та членів їхніх родин. І це при тому, що факт реєстрації в ЄРДР будь-якої заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення ще нічого не означає, а тим більше не свідчить не тільки про винуватість такої особи, й навіть про її причетність до вчиненого кимось даного кримінального правопорушення.

Правда, для об'єктивності слід уточнити, що в Україні для неугодних можна такі факти реєстрації в ЄРДР кримінальних проваджень використати для відмови в прийомі їх на роботу, хоча вони мали місце скажімо, понад 10 років назад і ці провадження були закриті за відсутністю події й складу злочину, в той же час, коли для «своїх» це вже не є причиною для відмови в призначенні навіть на ще більш вищу(!) посаду. Я вже мовчу про призначення на посаду Міністра юстиції України особи, стосовно якої не тільки було зареєстроване кримінальне провадження про корупцію, була висунута навіть підозра, проводилося досудове розслідування та навіть направлений обвинувальний акт до суду ще у 2023 році!

Крім того, таке тривале існування фактично неконституційної норми в названій ст. 214 КПК України вже призвело до більш суспільно небезпечних наслідків, бо тепер, вибачте, вже не тільки слідчі і прокурори ігнорують вказані вище вимоги закону щодо обов'язковості реєстрації всіх заяв і повідомлень про злочини, а й

частина слідчих суддів розпочали «підігрувати» недобросовісним правоохоронцям і практикувати цілком порочне судочинство, теж придумуючи різні причини, аби не задовольняти подібні скарги заявників та потерпілих. Так, за повідомленням одного з активних учасників мережі Фейсбук, слідчі судді загальних судів відмовляють таким заявникам у зобов'язанні слідчих і прокурорів зареєструвати отримані заяви і повідомлення про злочини ледь не в 50% випадків оскаржень, а слідчі судді ВАКС, начебто, задовольняють такі скарги ще в меншій кількості. Хоча, при цьому, зауважу, за точність цих цифр я повністю не ручаюсь, але таке явище в цілому сьогодні дійсно має місце і в діяльності наших судів, а тому викликає обґрунтовану тривогу.

Але й це ще не все. Один із моїх колег, який захищає наразі працівника поліції, вина якого явно не доведена наявними доказами в кримінальному провадженні, ознайомив мене з просто «унікальним» листом керівника слідчого підрозділу центрального апарату одного з органів правопорядку (не важливо якого) на ім'я слідчого судді, який, вибачте, «посмів» задовольнити скаргу адвоката на невнесення підпорядкованими йому слідчими відомостей в ЄРДР про вчинений злочин та зобов'язав уповноважених осіб це зробити. Не дивуйтеся, але, ця ухвала слідчого судді теж свідомо не була виконана, як того вимагає закон, з тої причини, що даному посадовцю органу правопорядку це рішення слідчого судді, начебто, видалося незрозумілим (неясним) у частині його виконання! А якщо вчитатися уважно в зміст того, що ж саме «неясно» (чи незрозуміло) названому керівнику слідчого підрозділу, то взагалі стає, вибачте, соромно за таких нинішніх «фахівців», яке б не

було в них непомірне навантаження з розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення.

Перш за все, він бідкається, який все-таки слідчий суддя «невіглас», бо, бачте, не роз'яснив, а він і не знає, ви тільки вдумайтесь, хто саме в його відомстві є «уповноваженою особою», яка зобов'язана була зареєструвати названу вище заяву про злочин, позаяк у ст. 3 КПК, мовляв, такого тлумачення немає. Правда, в цьому ж реченні він погоджується, що КПК дійсно містить посилання на таку особу, навіть ставить вказаного суб'єкта поруч зі слідчим і прокурором та наділяє їх однаковими повноваженнями щодо реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, але, все ж таки, йому неясно, яка саме «уповноважена» особа органу досудового розслідування повинна виконати вказане судові рішення.

Я спочатку подумав, може дійсно вже внесеноякісь зміни в закон, або в цьому органі досудового розслідування діє інший Кримінальний процесуальний кодекс, але надалі цей же «феноменальний» фахівець у галузі кримінального процесуального законодавства в цьому ж своєму квазі-листі слідчому судді послався (мабуть, прозрів) на існуючу редакцію ч. 1 ст. 214 КПК, де чітко вказано, хто саме з «уповноважених осіб» (слідчий, дізнавач та прокурор і більше ніхто) невідкладно, після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення зобов'язаний(!) внести відповідні відомості в ЄРДР і розпочати розслідування. Ну що ще потрібно в такому разі для того, аби «зрозуміти» рішення слідчого судді, обов'язкове для виконання?

Але, як виявляється і це ще не всі «незрозумілості» в названій ухвалі

слідчого судді для згаданого керівника органу досудового розслідування. Надалі цей посадовець далі «дописався» навіть до того, що вирішив провести слідчому судді урок із кримінального процесу, тільки невідомо з якого джерела, бо в нинішньому КПК немає тих вимог, які можуть висувати органи досудового розслідування слідчому судді, рішення якого просто повинні бути виконані негайно.

А тепер зайвий раз поміркуйте, до чого призводить відсутність належного прокурорського нагляду за додержанням законів на досудовому розслідуванні, коли такі повноваження прокурорів існують лише на папері й нічим не забезпечені. Так, названий керівник слідчого підрозділу в своєму листі намагався переконати слідчого суддю в тому, що саме він, виявляється, повинен виконувати і положення ч. 5 ст. 214 КПК, які стосуються повноважень виключно слідчого і прокурора, вказавши конкретно, які саме відомості повинні бути внесені до ЄРДР.

Так, він вважає, що слідчий суддя, приймаючи рішення про зобов'язання вчинити певну дію, повинен був, у відповідності до вимог ст. 372 КПК, у своїй ухвалі викласти (дослівно): «... відомості по суті питання, що вирішуються, встановлені судом обставини із посиланням на докази та мотиви, з яких суд виходив при постановленні цієї ухвали». Я спочатку подумав, що щось не так добачив із написаного цим керівником, звертаю увагу, слідчого підрозділу, причому центрального апарату даного органу. А потім пересвідчився, що ні, з моїм зором поки що все в порядку, просто сам вказаний посадовець виявився унікальним!

Ви тільки вдумайтесь, що саме вимагає він від слідчого судді? Ні, не про роз'яснення цього судового рішення,

на що він спочатку посилався, як на причину ухилення від його виконання, а виклав фактично свою вимогу, що саме повинен був зробити слідчий суддя! При тому, цей посадовець додумався до того, що прямо робить зауваження слідчому судді, чому той у своїй ухвалі не виклав коротко зміст обставин, які саме ним під час розгляду скарги адвоката були встановлені стосовно змісту вчиненого злочину і які підлягають внесенню до ЄРДР, а також попросив навіть вказати попередню кваліфікацію цього кримінального правопорушення!

Тобто, склалося враження, що цей керівник слідчого підрозділу придумував будь-які причини, аби не виконувати негайно дане рішення слідчого судді. Я не хочу вірити в те, що він діяв в інтересах слідчого іншого органу правопорядку, явно не бажаючи реєструвати це провадження стосовно свого, по суті, колеги, а тим більше, проводити щодо останнього досудове розслідування, а може його злякався.

Таким чином, навіть досліджені вимоги цього посадовця в даному листі не є зверненням до слідчого судді про роз'яснення його ухвали, наприклад, на предмет способу виконання даного документа, не виглядають такими і за своїм змістом та свідченням незрозумілості суті судового рішення, а навпаки, є намаганням змусити слідчого суддю сформулювати конкретні обставини вчиненого злочину з посиланням на встановлені докази так, щоб сформувати враження про свою неприємність до прийняття такого рішення. Тим більше, що слідчі судді на даній стадії зробити цього просто не в змозі, бо це не їх повноваження, та й узагалі ніхто на даній стадії не вправі перевіряти правдивість та об'єктивність того, що заявник вказує у своєму

повідомленні й називає це кримінальним правопорушенням. Тобто, зовні це виглядає однозначно як намагання органу досудового розслідування ухилитися від виконання ухвали слідчого судді. Тому, аби припинити це беззаконня на стадії реєстрації заяв і повідомлення про злочини вихід із даної критичної ситуації, яка склалася в практиці діяльності органів досудового розслідування та прокуратури,

лише один: Верховна Рада України у відповідь на таку ганебну практику повинна негайно внести необхідні зміни до ст. 214 КПК України й поновити дотримання законності на даній стадії кримінального процесу. Про забезпечення конституційних повноважень прокурорів я вже мовчу, просто набридло повторювати, що в такому разі беззаконня на стадії досудового розслідування будуть тривати й надалі.

Енциклопедія освіти — перша у вітчизняній літературі довідниково-аналітична праця, у якій висвітлено: проблеми теорії, історії та практики української освіти, походження понятійно-термінологічних основ педагогічної і психологічної наук; сучасні освітні парадигми та концепції; системи навчання і виховання у різних типах навчальних закладів, розвиток зарубіжних освітніх систем; персоніфіковану інформацію про педагогів та громадських діячів, що сприяли розвитку освіти в Україні; інформацію про суміжні галузі науки, які мають вагоме значення для розвитку сучасної освіти. Праця адресована педагогам, психологам, соціальним працівникам, управлінцям усіх рівнів освіти, широкому загалу українського суспільства

Яна Холод,
юристка,
волонтерка

НА ЛІНІЇ ФРОНТУ. ЖІНКА НА ЛІНІЇ ВОГНЮ...

Стан війни в країні випробовує на міцність народ. Звичайні люди, залишаючи всі свої буденні справи, починають боротись з лютим ворогом за щасливе майбутнє поколінь. Військовослужбовці, волонтери та цивільні, які щодня допомагають армії – це титани України, на плечах яких тримається наше сьогодні.

За великий час гібридної та повномасштабної війни нашої Батьківщини, мабуть, в кожного є той, хто зараз зовсім в іншій реальності – на фронті. Чоловіки мужньо взяли до рук зброю та непохитно тримають її досі. Щобільше, армія не має гендеру: на рівні з чоловіками наш спокій оберігають жінки.

Однією із таких жінок є Яна Липчук, старший бойовий медик артилерійської батареї. Її головна задача – це вивезти з поля бою пораненого і надати йому першу медичну допомогу, заспокоїти від шоку та доставити лікарям.

Яні 28 років, навчалась на фармацевта, яким і працювала в приватній аптеці. Проте, завжди міряла бути військовою, мабуть, це було в неї в крові від мами, яка теж займала військову посаду. Так і почалась історія служби в далекому 2019 році, коли звільнилось місце фельдшера. Яна без роздумів погодилась зайняти його. Не зупинив навіть осуд тата, заперечення бабусі.

Початок 2022 року

Чи вірила ти, Яно, в повномасштабне вторгнення зимою 2022 року?

Не вірила навіть тоді, коли нас уже почали готувати і перекинули на Схід. Пам'ятаю як сміялась з хлопців, які були впевнені у тому, що це не жарт і все дуже серйозно. Чесно, тоді від побратимів відчувалось більше підтримки та поваги.

Як для тебе почалось 24 лютого того року?

Тоді я була в Луганській області. В опівночі вже були обстріли. Село, в якому ми знаходились палало. Але в мені був страх лише за брата, який тільки місяць почав теж свою службу та за чоловіка, який керував гарматою. Пам'ятаю були постійні переїзди, ми розвертали кухню, готували хлопцям їжу, бо працювали вони в негоду – 20 градусів. Гірше за все було те, що люди, котрі посміхались нам в обличчя, нас «здавали». Спогади жахливі. Лисичанськ, обстріли, на вулицях трупи, сморід...

Фронт очима жінки

Чи відрізняється твоя служба в 2019 році та сьогодні?

Звісно. Як тільки я почала свій шлях, все було дещо простіше і це зрозуміло. Це було в с. Кринки Херсонської області, що тепер для мене символізується з місцем сили, свіжого повітря й красивої природи.

Яка армія очима тих, хто там кожен день?

Сувора. Тут свої правила, командири і накази. Має бути чітка дисципліна і виконані завдання. Комусь

це подобається, а комусь ні. Особисто мене влаштовує, єдине чого не вистає – відпусток.

Чи багато ти знаєш жінок-військовослужбовців?

Саме тут, де служу я, жінок не дуже багато, але є. Кожна має свою посаду і завдання. Я пишаюся жінками-військовими, нам тут дуже важко.

Як думаєш, що ними рухає йти на фронт?

Скоріше всього відповідальність і сила духу. Хтось тут заради своїх дітей і домівки, а хтось від безвиході.

Як ставляться до жінок в армії?

Буває по-різному. Говоритиму за себе: я відчуваю підтримку, повагу. Мене готові вислухати, та й взагалі я захоплююсь своєю командою, яка складається з чоловіків. Мені чомусь навіть з ними простіше, ніж із жінками.

А з якими стереотипами стикалась на шляху?

Різними. Кажуть, що жінка на війні – це слабкість. Але одного разу командир, вітаючи нас з жіночим днем, сказав, що армія без жінок безсила. Тому, я не вірю ні в які стереотипи.

Розкажи, як війна впливає на жіночність: вона забувається чи навпаки відкривається нова версія себе?

Звісно, війна впливає на це. Спочатку я себе втратила, бо втратила коханого. Про жіночність не йшло навіть мови, все відійшло на останній план. Але з часом я знайшла цю нову версію себе, змогла себе полюбити. Чесно кажучи, без психолога не обійшлося, за що я їй дуже вдячна.

Не таємниця, що жінки більше емпатичні, вразливіші ніж чоловіки. Як ти справляєшся із жорстокістю на полі бою, втратами?

Так, це дуже близько мені знайомо. До 2022 року я була більш стійка, але жорстокість ламає людей, що й сталося зі мною. Війна змусила мене вчитись. Вчитись приймати втрати. Коли в перший рік повномасштабного вторгнення мій коханий зник безвісти, думаю, це був переломний момент для мене.

Який найперший спогад приходять в голову, пов'язаний із війною?

Найбільше пам'ятаю, колись проїжджали на машині й я побачила, як мій побратим стоїть на вулиці в літніх берцях і навіть без шкарпеток. Мені залишилось тільки зняти свої та віддати йому, також віддали їжу, щоб вони поїли.

Як ти вважаєш, якого реформування потребує українська армія для жінок-військовослужбовців?

Найперше, жінка в армії має сприйматись як професіонал, а не як виняток. Також потрібні реальні механізми безпеки – нульова толерантність до домагань і захист тих, хто говорить про порушення. Ще необхідно забезпечити адаптовану форму, медичну та гінекологічну допомогу, гідні побутові умови наскільки це можливо.

Не вистачає чітких і при цьому людських правил щодо материнства, кар'єрного росту без тиску та дискримінації. Збройні Сили України потребують реформування, орієнтованого на людину, де її життя, гідність і психічне здоров'я є пріоритетом, а не формальними показниками.

Можна дійсно говорити багато і про

відповідальність командирів, систему забезпечення, ротації. Все це для того, аби армія була не лише сильною у бою, а й стійкою всередині.

Повернення до цивільного життя

Як часто ти повертаєшся в цивільне життя? Що відчуваєш при цьому?

На жаль, знімаю військову форму рідко. Але якщо чесно, в такі моменти мені стає нудно і не цікаво поміж цивільних. Відчуваю спустошення та розчарування, особливо, коли немає поваги та підтримки.

До речі, чи відчуваєш як змінилось ставлення українців до військових, порівнюючи 2022 рік і сьогодні?

Так, змінилось дуже. На початку повномасштабного вторгнення рф ми були Герої, а зараз... важко говорити. Зараз ми ніби ніхто. Значно відкрились очі на багатьох людей поруч, їх залишилися одиниці.

Де ти береш мотивацію рухатись далі, коли вже зовсім немає сил?

Я знайшла своє спасіння в медитаціях, такі ми жінки. Я пишу власні медитації, розпочинаю шлях блогерства. Можливо не професійно, але з душею. В мене є віра, вона теж мені допомагає.

А як ти бачиш своє життя після перемоги?

Я бачу своє життя вільним – без кайданів та нав'язаних зобов'язань. Я буду подорожувати, кохати й жити у вільній країні, з довірою до людей і відкритим серцем. Моє місце не серед шуму, а там, де тиша, ліс, свіже повітря і спокій.

На завершення, розкажи, як особисто для тебе змінилась Україна за час війни?

Україна – це Герой. Я обожнюю й пишаюся нашою країною, вона вже довела всім наскільки сильна. Значно змінилась, стала, як ніби дорослішою, чеснішою із собою і значно сильнішою.

Країна навчилась жити у втраті, але не втратила здатності триматися разом. Тепер свобода є не просто гаслом, а щоденним відповідальним вибором кожного з нас.

Дякую за цікаві відповіді.

Спілкувалася Яна Холод

Яна Липчук,
старший бойовий медик
артилерійської батареї

Книга є певним підсумком авторських роздумів про сучасні правові реалії, які друкувалися понад десять років (в газеті «Юридичний вісник України»). У виданні висвітлюються події, які сьогодні відбуваються у глобалізованому світі й проявляються через різні соціальні війни, міждержавні суперечності, етнічні конфлікти тощо. Автор наголошує на тому, що досить часто такі соціальні труднощі породжують феномен соціального сирітства або створюють умови для корупційних проявів з боку конкретних осіб чи абсурдних покарань з боку держави. Аналізуються можливості права у вирішенні цих складних соціальних проблем.

Книга розрахована на людей, які не сприймають читання як легку розвагу.

Володимир Журавель
президент Національної
академії правових наук України,
доктор юридичних наук

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАУКОВОЇ СФЕРИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Наукова сфера є ключовим фактором розвитку України, укріплення її обороноздатності, успішного повоєнного відновлення, а відтак має функціонувати за підтримки держави, в умовах належного організаційного фінансового та правового забезпечення. Це, нібито, аксіоматичне твердження яке, як видається, зрозуміле всім і не потребує додаткової аргументації. Але чи дійсно все так і є, і чи реалізуються зазначені постулати в житті? Проаналізуємо це на прикладі діяльності Національної академії правових наук України (далі – НАПрН України).

Законодавча база діяльності академії

НАПрН України як самоврядна неприбуткова бюджетна наукова організація в своїй діяльності керується Конституцією, законами України, нормами міжнародного права, указами Президента України, постановами й розпорядженнями КМУ, нормативними актами міністерств і відомств, Статутом НАПрН України та Стратегією розвитку НАПрН України на 2021–2025 рр., постановами загальних зборів, президії і бюро прези-

дії академії, наказами та розпорядженнями президента НАПрНУ, іншими актами, прийнятими органами управління академії.

Правові, організаційні й фінансові засади діяльності НАПрН України, її взаємодію з іншими науковими установами і суб'єктами державного регулювання та управління в сфері наукової й науково-технічної діяльності визначені законами України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про особливості правового режиму діяльності

Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про державні цільові програми», «Про наукову і науково-технічну експертизу».

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII (далі – Закон № 848) є базовим законом, що регулює правовідносини в сфері наукової діяльності. Цим законом визначено, зокрема, основні цілі, напрями та принципи державної політики в сфері наукової і науково-технічної діяльності, повноваження органів державної влади щодо здійснення державного регулювання та управління в цій сфері, правовий статус суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, економічні, соціальні та правові гарантії наукової й науково-технічної діяльності, свободи наукової творчості.

Відповідно до статті 4 вказаного закону суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є: вчені, наукові працівники, науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, що мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові організації. При цьому наголошено, що основним суб'єктом наукової й науково-технічної діяльності є вчений (стаття 5 цього закону).

Закон № 848 також містить визначення наукової установи, порядок призначення керівників таких установ, їх права та обов'язки, передбачає проведення державної атестації наукових установ і створення Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави, регулює питання фінансового забезпечення

наукової й науково-технічної діяльності та державної підтримки міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва.

Сьогоденні реалії

Слід зазначити, що 26 листопада цього року виповнюється 10 років з часу прийняття Закону № 848. Думаю, це достатній строк для поглибленого аналізу й надання пропозицій щодо його вдосконалення. Тим не менше, змушені констатувати, що за цей час науковці не спромоглися підготувати науково-правовий коментар до цього закону. А відтак маємо приклади його доволі вільного тлумачення та не завжди коректного застосування.

Системний аналіз Закону № 848 надає підстави констатувати наявність складної багаторівневої структури органів, які забезпечують управління науковою сферою. До них належать: Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Національна рада з питань розвитку науки і технологій та її комітети – адміністративний, ідентифікаційний, науковий. Така громіздка структура виявилася неефективною, а відсутність належної координації та взаємодії між цими інституціями негативно позначаються на результативних показниках діяльності наукових установ.

Як зазначається в звіті Рахункової палати України «Про результати аудиту відповідності використання коштів Державного бюджету України, виділених Національній академії правових наук України» (затверджений рішенням Рахункової палати від 10.12.2024 р. № 55-1): «Діяльність з організації, координації, проведення фундаментальних наукових досліджень у галузі держави і права

НАПрН України провадилася в умовах відсутності: стратегії розвитку у сфері наукової та науково-технічної діяльності; державної цільової програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України; чітких інструментів взаємодії суб'єктів державного регулювання та управління в сфері наукової й науково-технічної діяльності; державного замовлення на виконання наукових робіт у галузі права; механізмів практичного застосування результатів фундаментальних наукових досліджень та обмеженого бюджетного фінансування».

З огляду на зазначене, Рахункова палата рекомендує Міністерству освіти і науки України спільно з Національною академією наук України, Національною академією правових наук України, іншими національними галузевими академіями наук підготувати та внести в установленому порядку на розгляд Кабінетові Міністрів України проекти: Стратегії розвитку у сфері наукової та науково-технічної діяльності; постанови КМУ щодо встановлення критеріїв визнання наукових досліджень і науково-технічних розробок такими, що відповідають пріоритетним тематичним напрямам; оновлений пакет проектів законів про визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, спрямованих на повоєнну відбудову України з визначенням конкретних механізмів її забезпечення.

Нагальними слід вважати й питання щодо оптимізації діяльності Національної ради з питань розвитку науки і технологій (далі – Національна рада). Йдеться про суворе дотримання вимог статті 20 Закону № 848 й передусім щодо підготовки та надання

Кабінетові Міністрів України пропозицій з: формування засад державної політики в сфері наукової та науково-технічної діяльності; визначення пріоритетів розвитку науки і техніки та заходів з їх реалізації; проведення державної атестації наукових установ; формування державного бюджету в частині визначення загальних обсягів фінансування наукової та науково-технічної діяльності, а також забезпечення регулярності проведення засідань Національної ради, тобто не менше чотирьох раз на рік (пункт 8 статті 20 Закону № 848).

На жаль, науковці змушені констатувати, що Національна рада не в повною мірою виконує покладені на неї законом функції. Вона дотепер ще не набула статусу інституції, яка допомагає розвитку науки в нашій державі. На сьогодні її діяльність здебільшого носить контролюючий характер. При цьому спостерігається дублювання контролюючих функцій Національної ради, Рахункової палати України, Державної аудиторської служби України, Міністерства освіти і науки України (в аспекті проведення державної атестації). Відсутня й регулярність у проведенні засідань Національної ради. За останні три роки відбулося два засідання – у лютому 2023 року та у березні 2025 року (за весь 2024 рік жодного засідання не проводилося), тоді як Законом № 848 передбачено проведення не менше чотирьох засідань на рік. Крім того, за цей період Науковий комітет Національної ради не погоджував річні звіти НАПрН України, які подаються до КМУ.

Слід також зазначити, що Національна рада практично відсторонена від участі в бюджетному процесі, зокрема щодо визначення загальної суми бюджетних витрат на науку в

цілому, розподілу між головними розпорядниками коштів – Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук України, а також обговорення цих питань на засіданнях профільних комітетів Верховної Ради України.

Має місце й невиконання окремих положень Закону № 848. Так, відповідно до положень частини першої статті 36 цього закону оплата праці наукового працівника повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для його ефективної самостійної творчої діяльності, підвищення престижності професії наукового співробітника, стимулювати залучення талановитої молоді до наукової й науково-технічної діяльності та підвищення кваліфікації наукових працівників.

У первинній редакції абзацу першого частини другої цієї статті було вказано, що *«Держава гарантує встановлення ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ (вищих навчальних закладів), виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче **подвійної середньої заробітної плати в промисловості в цілому по Україні**»*. Відповідно до абзацу другого пункту 1 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 848 зазначені положення мали набрати чинності з 1 січня 2020 року шляхом збільшення з 1 січня 2017 року цієї величини.

Пізніше Законом «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо уточнення деяких положень» від 3 вересня 2020 року № 870-IX були внесені нові зміни в положення абзацу першого статті 36 Закону № 580, внаслідок чого редакція цих положень стала такою: *«держава гарантує вста-*

*новлення ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ (закладів вищої освіти), виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче **одинадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено законом на 1 січня 2020 року**»*. Згідно з пунктом 1 розділу II «Прикінцеві положення» цього закону, оновлена база нарахування заробітної плати науковим працівникам мала вводитися в дію з 1 січня 2023 року.

На виконання положень частини другої статті 36 Закону № 848 Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про оплату праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів і установ освіти і науки» від 10.07.2019 р. № 822 (далі – Постанова № 822). У зв'язку з тим, що в Державному бюджеті України на 2020 рік положення Закону № 580 щодо підвищення розміру посадового окладу не були враховані, то дія цієї постанови була зупинена до 31 грудня 2020 року. Надалі в державних бюджетах України на інші роки не було передбачено коштів на фінансування таких видатків, через що уряд України повторював практику зупинення дії зазначеної постанови в 2021, 2022, 2023, 2024 роках.

У Законі України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» дія абзацу першого частини другої статті 36 Закону № 848 також зупинена. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання оплати праці педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти» від 08.11.2024 р. № 1286 дія Постанови № 822 зупинена з 1 січня 2025 р. та до кінця календарного року, наступного за роком, в

якому припинено або скасовано воєний стан.

Тобто, **протягом 10 років** з часу прийняття в 2015 р. Закону № 848 і до сьогодні визначені цим законом **державні гарантії щодо розміру заробітної плати наукових працівників не виконуються**, в тому числі й внаслідок порушення вимог Конституції України та законів України. Таким чином, **заробітна плата молодшого наукового співробітника відповідно до законодавства має становити в середньому 24 тис. грн** на місяць, а фактично становить **6-8 тис. грн – на рівні фізичного виживання** (11–15 тарифний розряд згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30.08.2002 р. № 1298).

Водночас обрання за конкурсом на наукову посаду передбачає наявність вищої освіти не нижче рівня магістра і наукового ступеня доктора філософії, що потребує **9–10 років навчання**. (Довідково: станом на вересень 2025 р. **середня заробітна плата в Україні становила 25 500 грн., а середня заробітна плата різноробочого, що не потребує вищої освіти, – 21 500 грн.**). Зазначена практика, як свідчить аналіз, формує **реальні загрози до втрати наукового потенціалу та ліквідації конкурентоспроможності української науки і техніки, що не відповідає національним інтересам, а також визначеним законодавством стратегічним цілям щодо забезпечення національної безпеки і оборони, повоєнного відновлення й розвитку, європейської та євроатлантичної інтеграції України**.

Викликають певні сумніви й наявність правових підстав зупинення дій державних гарантій підвищення

заробітної плати наукових працівників. Так, згідно частин першої, другої статті 8 Конституції в Україні визнається й діє принцип верховенства права, Конституція має найвищу юридичну силу, Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй.

Нагадаю, принцип верховенства права вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне й прогнозоване правове регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільного правового становища людини, не допускати довільної відмови від взятих державою на себе зобов'язань, гарантувати належний захист правомірних (легітимних) очікувань особи (абзац дев'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 вересня 2023 року № 7-р(І)/2023).

Складником принципу юридичної визначеності як вимоги правовладдя є принцип правомірних сподівань (legitimate expectations), який, за тлумаченням Венеційської комісії, виражає ідею, що органи публічної влади повинні додержуватися не лише приписів актів права, а й своїх обіцянок та пробуджених [в особи] сподівань; згідно з доктриною правомірних сподівань – ті, хто чинить добросовісно на підставі права, яким воно є, не повинні відчувати краху надій щодо своїх правомірних сподівань (Спеціальне дослідження Венеційської комісії «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.61 – абзаци перший, другий пункту 6 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2024 року № 2-р(ІІ)/2024).

Про принцип верховенства права та конституційні гарантії

На думку Конституційного Суду, особи розраховують на стабільність та усталеність юридичного регулювання, тому часті та непередбачувані зміни законодавства перешкоджають ефективній реалізації ними прав і свобод, а також підривають довіру до органів державної влади, їх посадових і службових осіб (абзаци четвертий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду від 22 травня 2018 р. № 5-р/2018). А в рішенні ВП КСУ від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 наголошено, що законні очікування є одним із проявів справедливості в праві й передбачають юридичну визначеність правового регулювання щодо суб'єктів права. В аспекті статті 8 Конституції України юридична визначеність означає несуперечливість такого регулювання та недопустимість його зміни з порушенням засадничих принципів права.

У контексті верховенства права юридична визначеність спрямована на забезпечення чіткості змісту норм права. Законні очікування – невід'ємна частина юридичної визначеності – виникають унаслідок законодавчої діяльності парламенту й полягають у тому, що якщо особа очікує досягнення певного результату, діючи відповідно до норм права, то має бути гарантований захист цих очікувань.

Законні очікування як складова принципу верховенства права

Таким чином, Верховна Рада України, приймаючи закони, створює для суб'єктів правозастосування правові підстави бути впевненими в отриманні

відповідних можливостей, а тому цих суб'єктів слід вважати такими, які мають законні очікування, що підлягають захисту. Такий захист означає недопущення того, аби органи державної влади зловживали повноваженнями під час прийняття рішень та вчинення відповідних дій. Тобто основний мотив захисту законних очікувань пов'язаний із наслідками дій органів державної влади.

Кожна особа влаштовує своє життя з усвідомленням того, що правове регулювання вимагає стабільності й органи державної влади не можуть свавільно вносити зміни, які порушують засадничі принципи права. Отже, очікування індивіда у зв'язку зі зміною законодавчого регулювання є правомірними, якщо вони є розумними та існує можливість заподіяння шкоди від порушення таких очікувань.

Під час правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням, зокрема, соціальної політики, у зв'язку з прийняттям нових законів або внесенням змін до чинних органи державної влади мають надавати особам можливість адаптуватися до нової правової ситуації, щоб їх законні очікування були захищені. Таким чином, законні очікування як складова принципу верховенства права є одним з основних критеріїв конституційної оцінки норм права (абзаци третій – сьомий пункту 4.2. мотивувальної частини Рішення).

На підставі Закону № 848, наукові співробітники мали обґрунтовані та законні (легітимні) очікування щодо підвищення своєї заробітної плати до нормативно встановленого рівня з 2020 року. Такі очікування не є суб'єктивними сподіваннями чи абстрактними бажаннями, а прямий наслідок дії принципу правової визначеності,

адже вони спираються на конкретні нормативні приписи, які встановлюють державні гарантії оплати праці для цієї категорії фахівців. Саме законодавець, ухвалюючи відповідні норми, створив легітимну основу для сподівань науковців на те, що держава дотримуватиметься взятих на себе зобов'язань і забезпечить належний рівень матеріального стимулювання їхньої інтелектуальної праці, що відповідає її суспільній значущості та складності. Невиконання державою гарантій оплати праці науковців не є поодиноким випадком чи короткостроковим заходом, зумовленим непередбачуваними обставинами. Йдеться про послідовну й багаторічну практику, яка перетворила тимчасове зупинення на фактичне скасування законодавчої норми. Ця систематичність переводить проблему з площини тимчасових фіскальних труднощів у площину принципового невиконання державою своїх позитивних зобов'язань.

Спостерігається виразна невідповідність між офіційно задекларованою державою стратегічною важливістю науки та науково-технічного розвитку і фактичним рівнем фінансового забезпечення цієї сфери. З одного боку, державна політика проголошує пріоритетність наукової діяльності, а з іншого – демонструється систематична неспроможність виділити достатні бюджетні ресурси для виконання законодавчо закріплених гарантій щодо оплати праці наукових працівників, які є ключовими суб'єктами генерації наукового знання та інновацій. Цей розрив між деклараціями та реальними фінансовими можливостями ставить під сумнів послідовність державної політики в науковій сфері.

Держава спочатку не виправдала легітимних очікувань наукових

працівників, створених первинною редакцією положень частини другої статті 36 Закону № 848, а потім – очікувань, створених його зміненою редакцією. Така непослідовність та непередбачуваність дій влади підриває довіру до законодавчих актів та державних інституцій, що є несумісним із конституційним принципом верховенства права.

Аналізуючи це питання необхідно враховувати, що принцип верховенства права, закріплений у статті 8 Конституції, – основоположний для правової системи України. Одним із його ключових елементів є обов'язок дотримання ієрархії нормативно-правових актів. Діяльність правотворчих і правозастосовних органів держави має здійснюватися за принципом верховенства права і прямої дії норм Конституції України, а повноваження – у встановлених Основним Законом України межах та відповідно до законів (абзац третій підпункту 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018).

Відповідно до пункту 1 частини другої статті 92 Конституції України виключно законами України встановлюється Державний бюджет України. Закон про Держбюджет як правовий акт, що має особливий предмет регулювання (визначення доходів та видатків на загальносуспільні потреби) створює належні умови для реалізації законів України, інших нормативно-правових актів, ухвалених до його прийняття, які передбачають фінансові зобов'язання держави перед громадянами і територіальними громадами. Саме у виконанні цих зобов'язань утверджується сутність держави як соціальної і правової (абзац другий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної

частини Рішення Конституційного Суду України від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008).

Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 наголосив на тому, що Законом про Державний бюджет України *не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їх дію чи скасовувати їх, оскільки з об'єктивних причин це створює протиріччя в законодавстві, і, як наслідок, – скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина*. В разі необхідності зупинення дії законів, внесення до них змін і доповнень, визнання їх нечинними мають використовуватися окремі закони (абзаци третій, четвертий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини).

Щодо зупинення дії норм законів

Таким чином, факт зупинення дії абзацу першого частини другої статті 36 Закону № 848 положеннями Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» прямо суперечить чіткій і недвозначній позиції Конституційного Суду України. Використання тимчасового фінансового закону для зупинення дії норми постійного спеціального закону, що встановлює соціальну гарантію для наукових працівників, є неконституційним способом законодавчого регулювання правовідносин у сфері наукової діяльності. Науковці та установи опиняються в ситуації, коли їхнє право формально існує в профільному законодавчому акті – Законі № 848, але його реалізація постійно блокується.

Практика зупинення дії частини другої статті 36 Закону № 848 через

щорічні закони про Державний бюджет України створює ситуацію, коли тимчасовий фіскальний закон фактично «перекреслює» дію постійного матеріального закону, що є неприпустимим з точки зору верховенства права та стабільності законодавства. Аналогічно, зупинення дії Постанови № 822, яка була прийнята на виконання Закону № 848, унеможливорює реалізацію самого закону, що також порушує логіку правового регулювання.

За Конституцією України усі люди є вільні й рівні в своїй гідності та правах; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (стаття 21, частина перша, друга статті 24). Конституційний принцип рівності, установлений статтями 21, 24 Конституції України, скеровано на всі складники українського правопорядку, і він є гарантією рівності всіх людей у своїй гідності та невіддільності їхніх засадничих прав (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 20 грудня 2023 року № 11-р(П)/2023).

На переконання Конституційного Суду, гарантована Основним Законом України *рівність усіх людей в їхніх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод*. Порушення рівності конституційних прав і свобод означає, що особа або група осіб за визначени-

ми в статті 24 Конституції ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, отримує привілеї або зазнає обмеження у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та потрібними. (абзаци третій, четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2019 року № 5-р(І)/2019).

Заробітні плати наукових працівників державних наукових установ, як і працівників органів державної влади, фінансуються за рахунок коштів держбюджету й регулюється державою. Закон № 848 встановив державну гарантію для науковців – спеціальну базу для розрахунку заробітної плати, визнаючи особливу важливість їхньої праці для суспільства і держави. Це було свідоме рішення законодавця виокремити цю категорію для забезпечення належного рівня оплати праці.

Протягом 2020–2025 років неодноразово та істотно збільшувалися розміри заробітної плати для багатьох категорій працівників бюджетної сфери. Водночас вимоги Закону № 848 щодо визначеного розміру заробітних плат наукових працівників державою продовжують блокуватися. Повне й тривале (10 років) зупинення дії положень частини другої статті 36 Закону № 848 та Постанови № 822 для наукових працівників, без будь-яких альтернативних заходів підтримки, видається непропорційним і несправедливим порівняно з діями щодо інших груп працівників бюджетної сфери.

Про держгарантії і дискримінацію науковців

Якщо держава знаходить ресурси для суттєвого підвищення заробітної плати одним категоріям працівників бюджетної сфери, але при цьому цілеспрямовано роками зупиняє дію спеціальної, законодавчо встановленої гарантії для іншої категорії – наукових працівників, виникає питання про обґрунтованість такої відмінності у ставленні. Наслідком такого ставлення є очевидний моральний і матеріальний збиток для науковців та їхнє гірше становище порівняно з іншими категоріями працівників бюджетної сфери, що пов'язано саме з належністю до цієї професійної групи.

Ситуація, коли державна гарантія для наукових працівників протягом 10 років зупиняється, а спеціальні гарантії для інших категорій працівників продовжують діяти, фактично ставить вчених у гірше становище порівняно з іншими категоріями працівників бюджетної сфери, чий механізм оплати праці корегуються відповідно до економічних змін або політичних пріоритетів. Це призводить до *непрямої дискримінації цієї професійної групи*. Науковці опиняються в становищі, коли їхня праця, попри законодавчі декларації про її важливість, фінансово цінується нижче, аніж це передбачено законом, і потенційно нижче порівняно з іншими групами з огляду на динаміку зміни зарплат. Вибіркове застосування цих обмежень також виглядає як необґрунтоване **обмеження за професійною ознакою**, що суперечить конституційному принципу рівності перед законом.

Відповідно до Конституції України кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (частина

четверта статті 43); на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (стаття 48). І хоча Конституція встановлює лише мінімальний стандарт («не нижчу від визначеної законом»), саме Закон № 848 визначив спеціальний стандарт оплати праці для наукових працівників, обґрунтовуючи це важливістю їхньої діяльності. Закон чітко встановлює державну гарантію щодо мінімального рівня оплати праці наукових працівників державних установ (закладів вищої освіти), встановивши базову величину для розрахунку розміру заробітної плати, що є конкретизацією зазначених конституційних прав для певної категорії працівників – наукових співробітників.

Використання терміну «державна гарантує» вказує на безумовне зобов'язання держави забезпечити додержання встановленого рівня оплати праці. Щорічні зупинення дії відповідних положень статті 36 Закону № 848 (у тому числі через підзаконний акт – Постанову КМУ № 822 та прямою нормою Закону «Про Державний бюджет України бюджет на 2025 рік») є прямим порушенням взятих на себе державою законодавчих зобов'язань. Це означає, що держава, в особі уповноважених нею державних органів, не виконує покладений на неї законом обов'язок щодо забезпечення гарантованого рівня оплати праці наукових працівників.

У частині першій статті 36 Закону № 848 визначено мету належної оплати праці науковців: *забезпечення умов для ефективної творчої діяльності, підвищення престижності професії, стимулювання молоді та підвищення кваліфікації*. Невиконання державою гарантій щодо рівня

оплати праці наукових працівників, встановлених статтею 36 Закону № 848, прямо суперечить цільовому призначенню цієї норми. Недостатній рівень матеріального забезпечення знижує привабливість наукової кар'єри та *перешкоджає залученню молодих спеціалістів*. Ухвалюючи бюджетні закони, що зупиняють дію державних гарантій оплати праці, передбачені згаданим законом, Верховна Рада та Кабінет Міністрів України фактично створюють правові основи, що унеможливають збереження й розвиток наукового потенціалу України в умовах глобального стрімкого розвитку наукової і науково-технічної сфери.

Систематичне невиконання положень частини другої статті 36 Закону № 848 означає, що держава не забезпечує той рівень оплати праці, який сама ж визнала належним і необхідним для досягнення цілей, визначених у частині першій статті 36 цього Закону. Це можна розглядати як порушення позитивного обов'язку держави щодо забезпечення права на належну заробітну плату в контексті специфіки наукової діяльності, як це визначено спеціальним законом.

Такий стан речей свідчить про системне невиконання уповноваженими державними органами своїх конституційних та законодавчих зобов'язань перед науковою спільнотою, що має ***вкрай негативні наслідки для розвитку української науки і техніки, суспільства і держави в цілому, не відповідає національним інтересам та визначеним законодавством стратегічним цілям щодо забезпечення національної безпеки й оборони, повного відновлення і розвитку, європейської та євроатлантичної інтеграції України***.

Також проблемною статтею цього закону є стаття 48, пунктом 2 якої передбачено, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності в розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України. Частина фінансування, що за рішенням Національної ради України з питань розвитку науки і технологій спрямовується на конкурсне фінансування проєктів через Національний фонд досліджень України, щорічно збільшується. Збільшення обсягу грантового фінансування не може відбуватися за рахунок зменшення базового фінансування основної діяльності наукових установ, наукових організацій та наукових досліджень у закладах вищої освіти, рівень якого враховує щорічний індекс інфляції. Видатки на наукову і науково-технічну діяльність за рахунок державного бюджету є захищеними статтями видатків бюджету. Однак показники бюджетного фінансування науки ніколи такими не були й набагато нижчі законодавчо встановленого рівня.

У законах про Державний бюджет України на 2022, 2023, 2024 роки не визначено окремим рядком як частку валового внутрішнього продукту (ВВП) (у відсотках) обсяг коштів державного бюджету, що спрямовується на наукову і науково-технічну діяльність, що не відповідає абзацу третьому частини першої статті 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Як наслідок, не виконується й частина друга статті 48 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність», згідно з якою держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності в розмірі не менше 1,7 відсотка ВВП. Таким чином, фінансування

наукових досліджень і розробок з урахуванням різних джерел не досягають рівня, передбаченого статтею 48 вказаного вище закону.

Наука в умовах війни

Хочемо звернути увагу, що в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання забезпечення належного фінансування наукових установ, які за результатами державної атестації демонструють високий рівень наукової діяльності та здатні ефективно сприяти вирішенню стратегічних завдань держави. Вважаємо, що розробка прозорого механізму розподілу бюджетних коштів для підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень має базуватися на об'єктивних критеріях оцінювання та враховувати специфіку функціонування наукових установ в особливий період. А наука, як відомо, як і освіта є стратегічним ресурсом держави, найголовнішим чинником формування людського капіталу. Від освіти і науки залежать сучасна економіка, добробут населення, а також самореалізація кожної людини. Тому ми не можемо розглядати проблеми фінансування науки поза межами тих трендів, які на сьогодні маємо. Адже безсистемне формування та реалізація політики з розвитку науки, залишкове фінансування наукових установ, низький стан мотиваційного стимулювання науковців не сприяють зацікавленості молоді займатися наукою.

Окремої уваги заслуговує аналіз норм Закону № 848 та інших нормативно-правових актів, що регламентують процедуру проведення державної атестації наукових установ. Так, у статті 11 Закону № 848 передбачено обов'язковість проведення державної

атестації наукових установ. Водночас варто звернутися до організаційно-правового аспекту цієї діяльності, де мають місце певні дискусійні питання й передусім ті, які стосуються повноважень Міністерства освіти і науки України. Як вбачається, в цьому питанні спостерігається певна юридична невизначеність, а саме щодо законодавчо сформульованих повноважень і тим, що реально реалізуються на практиці. Так, підпунктом 8 пункту 1 статті 42 Закону № 848 визначено, що Міністерство освіти і науки України здійснює *керівництво* системою державної атестації наукових установ, тобто, з огляду на тлумачний словник, МОН має *спрямовувати цей процес, впливати на його розвиток і стан*. Також згідно пункту 6 Постанови Кабінету Міністрів України № 540 від 19 липня 2017 року «Про затвердження Порядку проведення державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності» на Міністерство освіти і науки України покладено обов'язок щодо забезпечення проведення державної атестації, тобто *створення належних умов для здійснення державної атестації*.

Отже, на законодавчому рівні на це міністерство не покладені повноваження з безпосереднього проведення державної атестації. Керувати й забезпечувати – не означає проводити атестацію, це різні речі. Водночас, Міністерство освіти і науки України згідно з власним наказом № 1485 від 21 жовтня 2024 року здійснює дії з безпосереднього **проведення** державної атестації, а саме встановлює графік її проведення, відмовляє у випадку ненадання всіх необхідних матеріалів, формує експертні групи, затверджує

результати атестації, видає встановленого зразку свідоцтва про проходження атестації та ін. Такий стан речей потребує більш чіткого унормування повноважень Міністерства освіти і науки України в цій частині.

Крім того, викликає певний сумнів здатність МОН якісно провести атестацію такої кількості наукових установ та закладів вищої освіти, тим більше в ті стислі терміни, які визначені в законодавстві. Так, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 465 від 24.04.2024 року всі наукові установи й заклади вищої освіти всіх форм власності і підпорядкування мають пройти державну атестацію у 2025 році, а це понад 600 суб'єктів оцінювання. З огляду на зазначене вважаємо за можливе запропонувати повернення до практики самостійного проведення державної атестації Національною академією наук України і національними галузевими академіями наук тих наукових установ, що перебувають у їх віданні, як це було до січня 2016 року і це б повною мірою відповідало принципу їх самоврядності. У свою чергу Міністерство освіти і науки України, Науковий комітет Національної ради з питань розвитку науки і технологій, Державна аудиторська служба та Рахункова палата України здійснювали б відповідний контроль за об'єктивністю проведення такої атестації.

Статутом Національної академії правових наук встановлено, що для наукових установ, які перебувають у віданні НАПрНУ, державна атестація проводиться в обов'язковому порядку не менше одного разу на п'ять років, для новоутворених – не пізніше як через три роки після утворення. Відповідно до статті 11 закону, Порядку проведення державної атестації

наукових установ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540, наказу Міністерства освіти і науки України від 17.09.2018 № 1008 «Деякі питання державної атестації наукових установ», наукові установи Національної академії правових наук України підлягають обов'язковій державній атестації.

Можу сказати, що за період 2022–2024 рр. 5 наукових установ НАПрН України пройшли державну атестацію Міністерства освіти і науки України й отримали I класифікаційну групу та атестувалися строком на п'ять років.

Разом із тим, як було зазначено раніше, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної атестації наукових установ» від 26 квітня 2024 р. № 465, свідоцтва про державну атестацію наукових установ НАПрН України, втрачають чинність з 31 грудня цього року. Й це при тому, що в окремих наукових установ чинність свідоцтва була дійсна до 2027-го.

Тож відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про забезпечення організації та проведення в 2024–2025 роках державної атестації наукових установ і закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової та науково-технічної діяльності» від 28 листопада 2024 р. № 1675 наукові установи, маючи діючі свідоцтва, пройшли державну атестацію за новою методикою. А відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 945 від 27.06.2025 р. «Про затвердження Висновків про результати державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності за науковими напрямами

«Аграрно-ветеринарний» та «Суспільний» усі шість наукових установ НАПрН України пройшли державну атестацію за науковим напрямом «Суспільний», чотири з яких віднесені до групи «Б», дві до групи «В».

Слід відмітити нагальність приділення уваги питанням атестації наукових установ у так званий перехідний період, за якого змінюються умови та критерії оцінювання їхньої діяльності. Як на мою думку, таким установам мав би бути наданий належний час для адаптації до нового порядку, проведення відповідної підготовки та здобуття необхідних показників. Разом із тим при запровадженні нової Методики оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності становище наукових установ, зокрема й тих, що перебувають у системі НАПрН України, які мали проходити державну атестацію у 2025-му році, значно погіршилося, оскільки:

- по-перше, за новою методикою атестація охоплює п'ятирічні показники, а за попередньою – лише трирічні. У зв'язку з цим слід констатувати, що підготовка наукових установ протягом перших двох років нововстановленого п'ятирічного атестаційного періоду не здійснювалася і, по суті, не могла здійснюватися жодною науковою установою через неможливість передбачення такої нормативної новели;

- по-друге, установи не мали достатньо часу, аби адаптуватися до нових умов та критеріїв оцінювання за зазначеною процедурою. Окрім того, робота з підготовки до атестації за новим порядком потребувала виділення значного ресурсу (як кадрового, так і часового) та безпечних умов праці,

що викликало труднощі в організації цього процесу в прифронтових містах, зокрема і в місті-герої Харкові;

– по-третє, в оновленій Методиці оцінювання ефективності діяльності наукових установ не враховано сферу і специфіки їхньої діяльності, а навпаки, здійснено спробу запровадити уніфіковану, однакову для всього розмаїття наукових установ і сфер їх діяльності методику оцінювання. Зокрема, наукові установи Національної академії правових наук України щорічно готують проекти законів та інших нормативних актів у контексті здійснення наукових досліджень, надають до 300-т науково-правових висновків до законопроектів, на звернення органів державної влади і місцевого самоврядування, народних депутатів, суддів Конституційного суду України та Верховного Суду. Це значний обсяг роботи, який потребує і часу, і зусиль. Але ця робота жодним чином не враховується в якості показників при проходженні державної атестації, тим самим втрачається мотивація здійснення цієї надважливої для держави діяльності. Неодноразові звернення керівництва НАПрН України враховувати ці показники залишилися поза увагою. Це зайвий раз засвідчує, що Міністерство освіти і науки України в межах своєї компетенції має розробляти лише типову, базову форму показників оцінювання ефективності діяльності наукових установ, а Національна академія наук України та інші національні галузеві академії наук, відповідні міністерства та служби мають уточнювати, конкретизувати ці типові показники, враховуючи специфіку їхньої діяльності;

– по-четверте, відмова від показників результативності наукової діяльності, що традиційно існували,

зокрема наявність у штаті наукової установи дійсних членів (академіків) та членів–кореспондентів; наявність власних фахових наукових періодичних видань; кількість проведених наукових заходів (конференцій, семінарів, круглих столів, симпозіумів); врахування лише індивідуальних монографій і не включення колективних праць як результатів фундаментальних досліджень тощо. Водночас, збільшуючи кількість показників, які пов'язані з публікацією наукових статей у виданнях, що індексуються в наукометричних базах Scopus та Web of Science, слід враховувати, що вітчизняні науковці мають в порівнянні з їхніми закордонними колегами значно менші можливості, особливо представники гуманітарної сфери. Крім того, такого роду публікації – доволі коштовна процедура й далеко не всі науковці з їхнім рівнем заробітної плати взагалі в змозі це здійснити. Щоб досягти високих показників у такій публікаційній діяльності, потрібна належна підтримка держави;

– по-п'яте, в запропонованій Методиці оцінювання ефективності наукової (науково-технічної) діяльності наукових установ взагалі не передбачено процедури верифікації отриманих результатів, а відтак суб'єкти атестації мають покійно погоджуватися з її підсумками. Крім того, нормативними актами не визначено можливості апеляції (оскарження) отриманих і затверджених результатів. Також повністю виключено можливість перепроходження атестації за бажанням наукової установи чи навчального закладу, як це було передбачено раніше. Все це не сприяє позитивній оцінці науковцями таких новацій з боку Міністерства освіти і науки України, ставить під сумнів об'єктивність

отриманих результатів та стимулює необхідність перегляду й удосконалення цілої низки правових та організаційних аспектів проведення державної атестації.

Деякі процедурні питання

Щодо процедури формування експертних груп і експертної комісії, то безумовним позитивним зрушенням слід вважати те, що значну частину експертів, які оцінюватимуть наукові установи, складатимуть міжнародні фахівці, що допоможе підвищити об'єктивність оцінювання. Водночас і до цієї сфери є певні запитання, зокрема щодо формування експертних груп, бо є складнощі з реєстрацією на сайті Міністерства освіти і науки України, простежується відсутність належної транспарентності у відборі кандидатів до складу цих груп. Вважаємо за необхідне більш активніше залучати до цього процесу вчені ради закладів вищої освіти і наукових установ, президії Національної академії наук України та інших національних галузевих академій наук. Видається, що саме ці структури в змозі рекомендувати й делегувати найбільш обізнаних, досвідчених і порядних фахівців до складу експертних груп і найголовніше – нести відповідальність за якість їхньої роботи.

Задля того, аби підвищити значущість державної атестації, необхідно підсилювати заохочувальні заходи, зокрема щодо надання законодавчих гарантій стабільного, (в межах заявлених потреб) фінансування упродовж дії свідоцтва тим науковим установам, які отримали групу «А» і «Б». В протилежному випадку, за відсутності належних стимулюючих чинників, яку б оновлену методику не пропонували, державна

атестація носитиме суто формальний характер. Нам відомі плани Міністерства освіти і науки України в забезпеченні реалізації цих стимулів, зокрема щодо створення спеціальних фондів. Ці зусилля сприймаються й оцінюються науковцями вельми позитивно.

Викликають певні критичні зауваження й окремі нормативні акти, прийняті Кабінетом Міністрів України, зокрема Постанова № 465 від 24.04.2024 року «Деякі питання державної атестації наукових установ». В абзаці 2 пункті 2 цієї постанови вказано, що «свідоцтва про державну атестацію наукової установи, видані до 1 січня 2024 р. для наукових установ, зазначених в абзаці другому цього пункту, втрачають чинність з 31 грудня 2025 року». Цитована норма суперечить вітчизняній правовій доктрині, згідно якої «закони не мають зворотної сили, якщо вони погіршують стан фізичних або юридичних осіб». Припинення дії свідоцтв, можна розцінювати як погіршення стану тих наукових установ, які пройшли державну атестацію відповідно до норм чинного законодавства й затверджені методики, отримали свідоцтва встановленого зразку і мали пройти наступну атестацію через 5 років, тобто в 2026 або 2027 роках. Але ці свідоцтва анулюються без будь-яких додаткових аргументів і пояснень. Таку практику навряд чи можна визнати такою, що відповідає принципам правової визначеності та верховенства права.

Також в аспекті аналізу постанови Кабінету Міністрів України № 465 від 24.04.2024 року хотілось би почути позицію наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій щодо тих аргументів, якими вони керувалися, надаючи

відповідно до підпункту 6 пункту 8 статті 21 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» експертний висновок щодо можливості прийняття цієї постанови в зазначеній редакції.

Необхідно звернути увагу й на наявність певних неузгодженостей у нормах ключових законів, що регулюють правовідносини в науковій сфері. Так, згідно з нормами Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» статuti національних галузевих академій наук затверджує Кабінет Міністрів України, тоді як за Законом № 848 цю процедуру здійснює Міністерство юстиції України за наявності позитивного висновку центрального органу виконавчої влади. Ця неузгодженість у законодавстві створює непотрібну правову колізію, яку необхідно усунути.

Наголошуємо, що певні законодавчі норми суттєво ускладнюють можливість реалізації місії, візії, стратегічних планів діяльності НАПрН України. Зокрема, в статті 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» визначено, що розроблення наукової концепції розвитку законодавства України здійснюється один раз на 5 років Національною академією наук України, і згідно статті 44 цього ж Закону її визнано головною експертною установою з проведення юридичної (правової) експертизи проектів законів. Тобто, НАПрНУ позбавлено цієї місії і покладено на Національну академію наук України виконання невластивих їй функцій, що само по собі викликає певне здивування.

Спираючись на вказаний закон, Кабінетом Міністрів України було

прийнято постанову № 1099 щодо передачі з відання Національної академії правових наук України до відання Національної академії наук України Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз. У результаті цього рішення НАПрНУ втратила 42-х штатних працівників, певні обсяги фінансування, і приміщення у м. Києві за вулицею Пилипа Орлика, яке давало змогу забезпечувати роботу структурних підрозділів та проводити цілу низку різноманітних наукових заходів та зустрічей членів академії. При цьому, процедура передачі вищезазначеної наукової установи відбулася без згоди президії НАПрН України для чого були внесені зміни до Постанови Кабінету Міністрів України № 1482, що створило небезпечний прецедент, яким у будь-який момент можуть скористатися нечесні особи й незаконно заволодіти майном академій.

В своїй діяльності президія НАПрН України керується й іншими нормативно-правовими актами. Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» було підтримано необхідність забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна».

Подальші плани уряду щодо розвитку науки та інновацій

Згадані цілі та завдання були значною мірою враховані в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженою постановою КМУ від 12 червня 2020 р. № 471. Цей

програмний документ визначає розвиток науки та інновацій як довгостроковий пріоритет діяльності уряду та передбачає, зокрема, виконання таких завдань:

- забезпечення доступу вчених до джерел наукової і науково-технічної інформації;

- забезпечення доступу вчених до європейських консорціумів дослідницьких інфраструктур;

- приєднання до Рамкової програми досліджень та інновацій Європейського Союзу «Горизонт Європа» (Horizon Europe), до програми COST;

- розроблення та затвердження Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору;

- спрощення умов залучення та використання позабюджетних коштів, зокрема іноземних грантів, на проведення наукових досліджень, розробок;

- удосконалення інструментів базового фінансування на основі оцінювання якості наукової діяльності та реформа академій наук;

- створення інструментів ефективного використання майна Національної академії наук України, національних галузевих академій наук, інших наукових установ для цілей розвитку освіти, науки та інновацій;

- розбудова дослідницької та інноваційної інфраструктури, стан якої забезпечує створення та впровадження

(комерціалізацію) вченими та суб'єктами інноваційної діяльності результатів їх досліджень та розробок;

- оновлення пріоритетних напрямів розвитку науки та інноваційної діяльності, орієнтованих на досягнення Цілей сталого розвитку;

- удосконалення механізмів оплати праці наукових працівників;

- розвиток інструментів грантового фінансування науки, зокрема збільшення фінансування Національного фонду досліджень України для забезпечення нових напрямів підтримки;

- залучення до проведення науково-технічної експертизи іноземних експертів та встановлення гнучких умов оплати їхньої праці;

- підтримка наукової та науково-технічної діяльності молодих вчених, зокрема фінансування грантових та стипендіальних програм тощо.

З урахуванням наведеного слід зазначити, що НАПрН України на постійній основі здійснює вдосконалення своєї діяльності, основними завданнями якої є забезпечення ефективного поєднання наукових досліджень з пріоритетами державної наукової політики, посилення зв'язків науки з державними органами, розвиток демократичних засад в житті академічної спільноти тощо.

КЛЮЧОВІ РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці є закінченим складом злочину з початку ведення самовільного будівництва

9 вересня 2024 р. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 353/999/23 задовольнила касаційну скаргу прокурора, який вважав самовільне зайняття земельної ділянки і будівництво на ній певної споруди триваючим кримінальним правопорушенням.

Фігурант обвинувачувався у тому, що він у вересні 2019 р. самовільно захопив земельну ділянку та збудував на ній капітальну споруду автомобільного гаража, тобто кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін апеляційним судом, клопотання обвинуваченого задоволено, останнього звільнено від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК у зв'язку із закінченням строків давності, а кримінальне провадження у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК, закрито.

У касаційній скарзі прокурор зазначав, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК, є триваючим злочином.

Верховний Суд вказав, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК, полягає у самовільному будівництві будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, що полягає у веденні на такій ділянці без належного дозволу будівельних робіт, виконанні монтажних робіт по спорудженню певних будівель, споруд тощо.

З початку ведення самовільного

будівництва на самовільно зайнятій земельній ділянці склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК, є закінченим і з цього часу особа безперервно перебуває в злочинному стані до моменту припинення або переривання кримінального правопорушення.

За таких обставин, кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК, є триваючим злочином, а тому днем початку перебігу строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення є день його фактичного припинення або переривання.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК, відповідно до ст. 12 КК, є нетяжким злочином.

Строк давності за вчинення нетяжкого злочину, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 49 КК складає три роки.

Мотивуючи своє рішення, суд першої інстанції зазначив, що днем вчинення інкримінованого фігуранту кримінального правопорушення є вересень 2019 р. і більш точної дати в ході досудового розслідування не встановлено. Перебіг строку давності не зупинявся та не переривався, фігурант не ухилявся від досудового

розслідування та суду і не вчинив нового кримінального правопорушення. З дня вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК, пройшло більше трьох років і наявні підстави, передбачені ст. 49 КК, для звільнення фігуранта від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Проте судом першої інстанції не враховано, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК, є триваючим злочином, а також не враховано і конкретні обставини кримінального провадження.

Тобто станом на 18 липня 2023 р. фігурант перебував у злочинному стані і закінчене кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 197-1 КК, тривало.

За таких обставин, висновки суду першої інстанції про наявність підстав для звільнення фігуранта від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК без врахування всіх вказаних обставин Верховний Суд визнав передчасними.

Апеляційний суд зазначив, що після самовільного заволодіння земельною ділянкою подальше невиконання обвинуваченим обов'язку повернути її власнику, як цього вимагає земельне законодавство, не охоплюється складом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 197-1 КК, і з точки зору кваліфікації за цією нормою не має значення скільки часу воно тривало, та дійшов до висновку про відсутність правових підстав вважати самовільне зайняття земельної ділянки і будівництво на ній певної споруди триваючим злочином.

Проте такі висновки апеляційного суду Верховний Суд також визнав неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність, а отже ухвали районного та апеляційного судів скасував і призначив новий розгляд у суді першої інстанції.

*Рішення в ЄДРСР
[https://reyestr.court.gov.ua/
Review/121665608](https://reyestr.court.gov.ua/Review/121665608)*

Суд має право визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не осперюються, що не звільняє суд від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню

16 вересня 2024 р. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 444/870/22 залишила без задоволення касаційну скаргу засудженого, який зазначав про порушення вимог ч. 3 ст. 349 КПК.

Вироком районного суду, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду, особу засуджено за ч. 1 ст. 286 КК, стягнуто на користь потерпілої 150 000 гривень на відшкодування моральної шкоди та в інтересах малолітніх потерпілих по 40 000 гривень на відшкодування моральної шкоди.

У касаційній скарзі засуджений наполягав, що він цивільний позов визнавав частково, а тому вважав, що докази на підтвердження позовних вимог мали б досліджуватися в повному обсязі, проте суд першої інстанції, пославшись на положення ч. 3 ст. 349 КПК, обмежився лише допитом обвинуваченого та потерпілої.

Верховний Суд вказав, що відповідно до вимог ч. 3 ст. 349 КПК суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. При цьому суд з'ясовує, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, чи немає сумнівів у добровільності їх позиції, а також роз'яснює їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.

Прийняття такого рішення свідчить про те, що обставини, які сторони не оспорюють, будуть вважатися встановленими в судовому засіданні і суд буде це враховувати при ухваленні вироку, а **сторони позбавляються права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку.**

За своєю правовою природою ч. 3 ст. 349 КПК визначає обсяг та порядок дослідження доказів на підтвердження обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні і зазначені у ч. 1 ст. 91 КПК.

Визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню в кримінальному провадженні в порядку ч. 3 ст. 349 КПК, не звільняє суд від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні.

За таких обставин, у конкретному кримінальному провадженні суд на підставі ч. 3 ст. 349 КПК має право, якщо проти цього не заперечують учасники

судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, у тому числі, у разі часткового заперечення винуватості особи у вчиненні окремого кримінального правопорушення в сукупності кримінальних правопорушень, яке має окрему кваліфікацію, або є окремим епізодом кримінального правопорушення, чи невизнання цивільного позову, та у такому випадку щодо цих оспорюваних обставин провести судовий розгляд у загальному порядку, дослідивши докази, які підтверджують або спростовують ці обставини. Такий порядок розгляду кримінального провадження не звільняє суд від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, визначені в ч. 1 ст. 91 КПК.

У цій частині суд першої інстанції з дотриманням вимог кримінального процесуального закону провів судовий розгляд у загальному порядку та в судовому засіданні безпосередньо дослідив докази на підтвердження позовних вимог.

Отже, доводи касаційної скарги про порушення вимог ч. 3 ст. 349 КПК Верховний Суд визнав безпідставними і такими, що не відповідають матеріалам кримінального провадження.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121847408

Ухвала слідчого судді про встановлення строку для вчинення дій, необхідних для закінчення досудового розслідування, підлягає апеляційному оскарженню

16 вересня 2024 р. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 761/26342/22 задовольнила касаційну скаргу прокурора, який оскаржив в апеляційному порядку ухвалу слідчого судді.

Слідчий суддя встановив слідчому та прокурору один місяць для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Апеляційний суд закрити апеляційне провадження за апеляційною скаргою прокурора на зазначену ухвалу у зв'язку з тим, що апеляційна скарга подана на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку.

У касаційній скарзі прокурор зазначав, що слідчий суддя поза межами своїх повноважень постановив ухвалу, *якою у мотивувальній частині фактично зобов'язав слідчого та прокурора закінчити досудове розслідування*.

Підстави розгляду провадження Об'єднаною палатою - необхідність відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Другої судової палати ККС ВС від 18 жовтня 2019 р. у справі № 757/37346/18-к, відповідно до якого ухвали слідчих суддів, постановлені в порядку ст. 28, 114 КПК, окремому апеляційному оскарженню відповідно до положень ст. 309 КПК не підлягають.

Об'єднана палата вказала, що ухвала слідчого судді, якою встановлено строк для проведення процесуальних дій, необхідних для закінчення досудового розслідування, має важливе значення як для етапу досудового розслідування, його якісного проведення та обрахунку самого строку такого розслідування, так і для кримінального провадження та його руху загалом. Як наслідок, така ухвала слідчого судді підлягає апеляційному оскарженню.

Ухваливши рішення про встановлення слідчому чи прокурору строку для проведення процесуальних дій, необхідних для закінчення досудового розслідування, слідчий суддя фактично скоротив строк такого досудового розслідування. Таке рішення вочевидь впливає на долю досудового розслідування і кримінального провадження загалом.

Отже, Об'єднана палата скасувала ухвалу апеляційного суду та призначила новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Рішення в ЄДРСР
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121847380>

Застосування судом апеляційної інстанції спеціальної конфіскації не є тим «іншим випадком», передбаченим ч. 1 ст. 421 КПК, що погіршує становище обвинуваченого

16 вересня 2024 р. Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 183/4229/23 задовольнила частково касаційну скаргу прокурора, який просив застосувати спеціальну конфіскацію.

Вироком міськрайонного суду, залишеним без змін апеляційним судом, особу засуджено за ч. 2 ст. 289 КК.

У касаційній скарзі прокурор просив на підставі ст. 96-1, 96-2 КК

конфіскувати у власність держави грошові кошти у сумі 2 700 гривень, отримані внаслідок продажу засудженим викраденого автомобіля.

Вважав, що через незастосування

судами першої та апеляційної інстанцій спеціальної конфіскації було допущено істотне порушення вимог кримінального процесуального закону та неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

У зв'язку з наявністю різних правових позицій щодо застосування ст. 96-1, 96-2 КК при вирішенні питання про те, чи погіршує становище особи застосування апеляційним судом спеціальної конфіскації, з метою забезпечення єдиної правозастосовчої практики та формування висновку щодо застосування норм права, Об'єднана палата вказала, що за своєю правовою природою спеціальна конфіскація належить до інших заходів кримінально-правового характеру (розд. XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» Загальної частини КК).

У рішенні № 1-р/2022 від 30 червня 2022 р. у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 96-1, 96-2 Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації) Конституційний Суд України визнав такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), ст. 96-1, 96-2 КК, при цьому, серед іншого вказав, що спеціальна конфіскація не є видом кримінального покарання, тому її застосування, зокрема, **примусове безоплатне вилучення майна у недобросовісної третьої особи, на підставі судового рішення (вирок, ухвала), не є притягненням до кримінальної відповідальності.**

Таким чином, спеціальна конфіскація не є кримінальним покаранням, її застосування не тягне за собою збільшення обсягу обвинувачення та не свідчить про неправильне звіль-

нення обвинуваченого від відбування покарання, тому рішення про застосування спеціальної конфіскації судом апеляційної інстанції приймається у формі ухвали згідно приписів ч. 1 ст. 418 КПК.

Апеляційний суд погодився з доводами апеляційної скарги прокурора про наявність підстав для застосування на підставі ст. 96-1, 96-2 КК спеціальної конфіскації грошових коштів у сумі 2 700 грн, однак дійшов висновку про додержання судом першої інстанції положень ст. 100 КПК щодо належного вирішення питання вказаних речових доказів та залишив вирок суду без змін.

Таким чином, суди попередніх інстанцій не застосували закон, що підлягає застосуванню, а саме положень ст. 96-1, 96-2 КК, що свідчить про неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність та є підставою для зміни оскаржуваних судових рішень, оскільки зазначене не погіршує становище засудженого.

Об'єднана палата вказала, що застосування згідно з положеннями ст. 96-1, 96-2 КК судом апеляційної інстанції спеціальної конфіскації не є тим «іншим випадком», передбаченим ч. 1 ст. 421 КПК, що погіршує становище обвинуваченого. Відповідно до ст. 408, 420 та 421 КПК рішення апеляційного суду, яким застосовується спеціальна конфіскація, постановляється у формі ухвали.

Таким чином, Об'єднана палата вирок міськрайонного суду та ухвалу апеляційного суду змінила, на підставі ст. 96-1 КК конфіскувала в дохід держави 2 700 гривень.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121847436

Підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є повне відшкодування збитків і шкоди, а не лише суспільно небезпечних наслідків

5 вересня 2024 р. Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 166/37/24 задовольнив частково касаційну скаргу прокурора, який не погоджувався із застосуванням ст. 45 КК.

Районний суд ухвалою, залишеною без змін апеляційним судом, на підставі ст. 45 КК звільнив особу від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 125 КК у зв'язку з дійовим каяттям та заклав кримінальне провадження.

У касаційній скаргі прокурор зазначав, що дійове каяття може виявлятися лише в активній поведінці особи. Натомість апеляційний суд не врахував пояснень представника потерпілого про те, що обвинувачений не виявив жодного інтересу до стану здоров'я потерпілого, який продовжує лікування від заподіяних тілесних ушкоджень.

Верховний Суд вказав, що дійового каяття полягає у щирому розкаянні особи у вчиненому правопорушенні, активному сприянні нею у розкритті цього правопорушення та повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди.

Відсутність хоча б однієї із зазначених складових дійового каяття виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК. Виняток становлять лише ті випадки вчинення кримінального правопорушення, готування чи замаху на нього, внаслідок яких не заподіяно шкоду або не завдано збитків.

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 125 КК, є проступком із матеріальним складом, отже шкода здоров'ю, яка настала внаслідок

заподіяних тілесних ушкоджень (суспільно небезпечні наслідки) є обов'язковою (конститутивною) ознакою його об'єктивної сторони.

Вказана фізична шкода (легкі тілесні ушкодження, які не спричинили короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності) зазначена як у фабулі, так і формулюванні і формулі кваліфікації, з огляду на що колегія суддів не сприйняла як обґрунтовані посилання судів попередніх інстанцій на те, що в обвинувальному акті зазначено про те, що шкоди не завдано та розмір її не зазначено.

Висновок суду про заподіяння потерпілому протиправними діями обвинуваченого фізичної (особистого характеру) шкоди, в аспекті наступного вирішення питання про можливість застосування положень ст. 45 КК, вимагає встановлення та підтвердження доказами того, що вказана шкода усунена або відшкодовані збитки, завдані їй заподіянням.

Натомість судами попередніх інстанцій не встановлено того, що заподіяна протиправними діями обвинуваченого фізична шкода у виді легких тілесних ушкоджень усунена або відшкодовані збитки, завдані їй заподіянням, що свідчить про необґрунтоване звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК.

Хибними Верховний Суд визнав і висновки судів попередніх інстанцій

про відсутність підстав для відшкодування завданої шкоди через те, що потерпілий не заявив цивільного позову про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди.

Обов'язковою складовою підстави до застосування ст. 45 КК, серед іншого, є те, що відшкодування збитків або усунення шкоди повинно бути добровільним. Добровільність відсутня у випадках, коли винний відшкодування збитків або усунення шкоди пов'язує із ініціативною поведінкою потерпілої особи (її вимогою), а невідшкодування збитків та неусунення шкоди виправдовується посиланням на обставини, факти або події, які мають (з певною долею вірогідності) відбутися (статися) за ініціативою потерпілого в майбутньому.

Вагомих обставин, які би (з урахуванням позиції потерпілого, висловленої в

судовому засіданні) перешкодили обвинуваченому добровільно відшкодувати шкоду, заподіяну потерпілому, судом не встановлено і в оскарженому судовому рішенні не зазначено.

За відсутності переконливих мотивів, які ґрунтуються на обставинах справи у їх взаємозв'язку із вимогами матеріального і процесуального закону, висновок суду про обґрунтованість звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі, визначеній у ст. 45 КК, є безпідставним, тому Верховний Суд ухвалу апеляційного суду скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review / 121502750

Період утримання обвинуваченого в таборі для військовополонених не є попереднім ув'язненням і не зараховується у строк відбування покарання

19 вересня 2024 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 461/8598/23 задовольнив касаційну скаргу прокурора, який посилався на невмотивованість ухвали апеляційного суду.

Вироком районного суду фігуранта визнано винуватим та засуджено за ч. 1 ст. 111; ч. 2 ст. 111; ч. 1 ст. 258-3; ч. 2 ст. 260 КК України.

Ухвалою апеляційного суду вирок місцевого суду змінено, зараховано у строк відбування покарання період з 8 липня 2023 р. до набрання вироком законної сили.

У касаційній скаргі прокурор зазначав, що запобіжний захід стосовно засудженого не обирався та останній не утримувався у слідчому ізоляторі, а тому апеляційний суд у супереч

положенням ч. 5 ст. 72 КК України, ст. 1 і 3 Закону України «Про попереднє ув'язнення» безпідставно зарахував засудженому період його утримання в Державній установі «Табір для тримання військовополонених «Захід 1».

Стверджував, що його утримання не було пов'язано з кримінальними правопорушеннями, у вчиненні яких він обвинувачується, а підозра останньому оголошена 26 вересня 2023 р. вже під час перебування в установі для тримання військовополонених.

Верховний Суд вказав, що порядок зарахування строку попереднього ув'язнення передбачено ч. 5 ст. 72 КК України, відповідно до якої судом у строк покарання у разі засудження до позбавлення волі зараховується попереднє ув'язнення.

Визначення поняття попереднього ув'язнення міститься у ст. 1 Закону України «Про попереднє ув'язнення», згідно з якою попереднє ув'язнення є запобіжним заходом, який у випадках, передбачених КПК України, застосовується щодо підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили.

Як визначено у ст. 3 Закону України «Про попереднє ув'язнення», підставою для попереднього ув'язнення є вмотивоване рішення суду про обрання як запобіжного заходу тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом, рішення суду про застосування заходу у вигляді тримання під вартою на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також постановою прокурора, прийнята у випадках та порядку, передбачених ст. 615 КПК України.

Установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, як це передбачено ч. 1 ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення», є слідчі ізолятори Державної кри-

мінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання.

Таким чином, поняття попереднього ув'язнення чітко визначено чинним законодавством України і не передбачає його довільного тлумачення.

Разом з тим, обвинуваченому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не обирався і останній не утримувався у слідчому ізоляторі чи ізоляторі тимчасового тримання.

Обвинувачений 8 липня 2023 р. був захоплений у полон військовослужбовцями Збройних Сил України під час бойових дій та утримувався в Державній установі «Табір для тримання військовополонених «Захід 1» відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

Таке утримання не пов'язане із вчиненням обвинуваченим кримінальних правопорушень, у скоєнні яких останній обвинувачується, а підозра йому була оголошена 26 вересня 2023 р. вже під час перебування в установі для тримання військовополонених.

Таким чином, Верховний Суд визнав ухвалу апеляційного суду щодо зарахування у строк відбування покарання періоду з 8 липня 2023 р. до набрання вирокон законної сили невмотивованою.

Рішення в ЄДРСР
<https://reyestr.court.gov.ua/>
Review/121847606

Військовослужбовець, засуджений до позбавлення волі, за бажання продовжувати військову службу може звернутися до суду із клопотанням про умовно-дострокове звільнення

5 вересня 2024 р. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 552/4832/22 залишив без задоволення касаційну скаргу захисника, який стверджував про можливість виправлення засудженого без ізоляції від суспільства.

Вироком районного суду, залишеним без змін апеляційним судом, військовослужбовця засуджено за ч. 4 ст. 402 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років.

У касаційній скарзі захисник просив на підставі ст. 75 КК України звільнити військового від відбування призначеного йому покарання з випробуванням. Зазначав, що суди не навели вагомих і достатніх обґрунтувань, які б свідчили про необхідність призначення покарання, що належить відбувати реально, та невмотивовано відхилили аргументи сторони захисту про протилежне.

Верховний Суд вказав, що системний аналіз вимог закону України про кримінальну відповідальність свідчить про те, що, крім вирішення питання про призначення певного виду та розміру покарання, суду потрібно встановити достатню підставу для звільнення від його відбування з випробуванням, водночас належним чином умотивувати таке рішення, дослідивши й оцінивши всі обставини, що мають значення для справи, та врахувати, що ст. 75 КК України застосовується лише в тому разі, коли для цього є умови і підстави.

Апеляційний суд, переглядаючи вирок місцевого суду за апеляційною скаргою обвинуваченого, вказав на обґрунтованість призначеного йому судом покарання, яке є мінімальним, що передбачене санкцією ч. 4 ст. 402

КК України, та за своїм видом і розміром — справедливим, необхідним і достатнім для його виправлення та попередження нових злочинів.

Апеляційний суд також обґрунтовано зазначив, що положення ст. 75 КК України застосовуються з урахуванням мети покарання, а тому звільнення від відбування покарання з випробуванням військовослужбовця за невиконання ним наказу в умовах воєнного стану не лише запобігатиме вчиненню нових злочинів іншими особами, а навпаки, створить у таких осіб впевненість у безкарності за відмову від виконання наказів командирів, а також відмову від захисту Батьківщини. Це може призвести до підриву військової дисципліни, розлагодженості дій, спрямованих на захист суверенітету держави, що в умовах воєнного стану є неприпустимим.

Відсутність належного реагування держави, зокрема суду під час призначення покарання за вчинення військовослужбовцями кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби під час збройної агресії та повномасштабного вторгнення збройних сил російської федерації на територію України, нівелює визначену ст. 50, 65 КК України мету призначення покарання і може призвести до збільшення рівня злочинності у військах, зниження рівня дисципліни та підриву боеготовності військових підрозділів, неспроможності забезпечення

командуванням військових частин належного виконання завдань з оборони держави, захисту незалежності й територіальної цілісності України, що призводить до порушення прав та інтересів суспільства і держави в цілому.

Зваживши на характер, тяжкість і конкретні обставини вчиненого кримінального правопорушення, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку, що виправлення засудженого та попередження вчинення нових злочинів можливе лише в умовах ізоляції його від суспільства.

Що стосується посилання сторони

захисту на рекомендаційний лист командира військової частини, який підтверджує, що засуджений бажає й надалі продовжувати військову службу в ЗСУ, то вказана обставина є підставою для звернення засудженого до суду за місцем відбування покарання із клопотанням про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, як це регламентовано ст. 81-1 КК України.

Рішення в ЄДРСР
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502775>

Штраф застосовується лише до тих неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернено стягнення

29 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду у справі № 449/570/20 задовольнив частково касаційну скаргу захисника, який посилався на призначення неповнолітньому покарання без дотримання вимог ч. 1 ст. 99 КК України.

Вироком районного суду неповнолітнього визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК України, та призначено йому покарання у виді штрафу розміром семисот п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 12 750 грн, за те, що він вчинив замах на надання працівнику поліції, неправомірної вигоди в сумі 500 грн за не вчинення ним, у його інтересах дій, а саме, за не складання протоколу про адміністративне правопорушення.

Ухвалою апеляційного суду вирок районного суду змінено в частині призначення покарання. Постановлено вважати неповнолітнього засудженим за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1

ст. 369 КК України до покарання у виді штрафу в розмірі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 8 500 грн.

У касаційній скарзі захисник зазначав, що суд першої інстанції призначив покарання без дотримання вимог ч. 1 ст. 99 КК України, відповідно до яких штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення, не з'ясувавши, чи останній має такі доходи.

Верховний Суд вказав, що суд апеляційної інстанції, змінюючи вирок місцевого суду в частині призначеного покарання у зв'язку із неправильним застосуванням судом першої інстанції закону України про кримінальну відповідальність, не врахував положень

ст. 99 КК України, відповідно до якої штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення, і з урахуванням цих вимог закону не з'ясував, чи має засуджений можливість сплатити таку суму штрафу.

З огляду на викладене та враховуючи, що суд апеляційної інстанції

допустив істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, Верховний Суд ухвалу апеляційного суду скасував і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121472520

Участь особи у незаконних виборах до міської ради на тимчасово окупованій території України у разі необрання утворює закінчений замах на вчинення колабораційної діяльності

5 вересня 2024 р. Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 755/15405/15-к задовольнив частково касаційні скарги захисників і засудженого, які просили закрити кримінальне провадження за епізодом його участі в місцевих виборах.

Районний суд своїм вироком, залишив без змін апеляційним судом, засудив ексдепутата ВР АР Крим за ч. 1 ст. 111 КК, за те, що він взяв участь у позачерговому засіданні незаконно створеного іноземною державою-окупантом рф органу «Державна Рада Республіки Крим», на якому всі 88 колишніх депутатів ВР АР Крим одноголосно прийняли так звану «Конституцію Республіки Крим» як суб'єкта рф, чим надав іноземній державі-окупанту допомогу в проведенні підривної діяльності проти України.

До того ж, він узяв участь у проведенні призначених так званою «Державною Радою Республіки Крим» незаконних виборів до Феодосійської міської ради так званої «Республіки Крим», однак не набрав необхідної кількості голосів для обрання його депутатом.

У касаційних скаргах засуджений

та його захисники просили, зокрема закрити кримінальне провадження за епізодом подання кандидатури на виборах у депутати Феодосійської ради у зв'язку з відсутністю в його діянні складу кримінального правопорушення.

Верховний Суд вказав, що відповідно до ч. 1 ст. 111 КК державна зрада — це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Вчинення будь-яких діянь, передбачених ч. 1 ст. 111 КК, заподіює шкоду національній безпеці України і

розцінюються як підбивна діяльність проти неї.

Водночас ч. 5 ст. 111-1 КК (Колораційна діяльність) передбачена кримінальна відповідальність за дії у формі:

- добровільного зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора;

- добровільного обрання до таких незаконних органів;

- участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

- публічних закликів до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

У складах правопорушень за ч. 5 ст. 111-1 КК (крім публічних закликів до проведення незаконних виборів і референдумів на тимчасово окупованій території) важливим для кваліфікації є місце його вчинення - на тимчасово окупованій території України.

Таким чином, беручи до уваги фактичні обставини, встановлені судами попередніх інстанцій, у діях фігуранта за епізодом участі у виборах до Феодосійської міської ради так званої «Республіки Крим» **відсутній склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК, адже ці його дії охоплюються диспозицією ч. 5 ст. 111-1 КК.**

До того ж, правопорушення у формі добровільного обрання до таких незаконних органів є вчиненням, коли особа добровільно обрана на виборну посаду. Судовими рішеннями в цьому

кримінальному провадженні встановлено, що **фігурант здійснив всі необхідні дії для участі у виборах** до Феодосійської міської ради так званої «Республіки Крим», однак, з причин, які не залежали від його волі, так і не був обраний на виборну посаду. Таким чином, в його діях наявний закінчений замах на вчинення кримінального правопорушення і його дії за вказаним епізодом мають бути кваліфіковані за ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 111-1 КК.

Беручи до уваги приписи ст. 5 КК, згідно з якими закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість, до фігуранта за епізодом його участі у місцевих виборах має застосовуватись ст. 111-1 КК, а не ст. 111 КК.

Тож, оскільки дії фігуранта за епізодом участі у виборах до Феодосійської міської ради «Республіки Крим» містять ознаки ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 111-1 КК, а не ч. 1 ст. 111 КК, та не маючи процесуальної можливості для перекваліфікації дій обвинуваченого за вказаним епізодом злочинної діяльності, Верховний Суд судові рішення в частині засудження за ч. 1 ст. 111 КК (за епізодом участі у виборах Феодосійської міської ради так званої «Республіки Крим») скасував, а провадження в цій частині закритв.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121546264

Особа, яка повідомила правоохоронний орган про факт зберігання нею зброї і боєприпасів, усвідомивши їх неминуче виявлення, не є такою, що добровільно їх видала

28 серпня 2024 р. Верховний Суд колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі №178/1051/22 залишив без задоволення касаційну скаргу захисника, який посилався на наявність добровільної передачі зброї органам влади.

Вироком районного суду, залишеним без змін апеляційним судом, фігуранта визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, за те, що він без передбаченого законом дозволу купив у невстановленої під час досудового слідства особи сигнальний (шумовий) пістолет «EKOL Alp» калібру 9 мм з явними ознаками внесення зміни до його технічних характеристик, який є ручною короткоствольною вогнепальною зброєю, а також 10 патронів, 9 з яких були виготовлені саморобним способом, споряджені металевими снарядами травматичної «несмертельної» дії та є боєприпасами.

Продовжуючи реалізувати свій злочинний умисел, фігурант без передбаченого законом дозволу почав зберігати вищезазначений пістолет та патрони до 14 травня 2022 р., поки вони не були виявлені та вилучені правоохоронними органами.

У касаційній скарзі захисник зазначав, що суди не врахували, що фігурант добровільно видав органам влади наявні в нього зброю та боєприпаси, що є підставою для звільнення останнього від кримінальної відповідальності.

Верховний Суд вказав, що згідно з ч. 3 ст. 263 КК України звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами 1 або 2 цієї статті,

якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої. Добровільна видача означає, що особа має реальну можливість та усвідомлює, що і надалі безперешкодно може зберігати предмети цього злочину, проте за власним бажанням (незалежно від причин та мотивів) здає їх органу влади.

Суди попередніх інстанцій, урахувавши показання свідків, а також записи з бодікамер співробітників поліції, установили, що фігурант під час зупинки на стаціонарному блокпосту помітно нервував, на питання чи має при собі речі чи предмети вилучені з обігу, спочатку відповів, що не має та повідомив, що перебуває у складі громадської організації «Дніпро-1». Після чого, на питання про зберігання заборонених речей все ж сказав, що має пістолет та показав його, водночас дозвільних документів на зброю в нього не було, будь-яких письмових заяв до приїзду слідчо-оперативної групи про здачу зброї органам влади не подавав.

Зі свого боку апеляційний суд також зауважив, що дії фігуранта в частині надання співробітникам поліції інформації про зберігання заборонених предметів самі по собі не були активними та добровільними, оскільки останній до його зупинки на блокпосту не звертався до правоохоронних органів з метою добровільної здачі зброї, а

лише після неодноразового запитання співробітників поліції повідомив, що має при собі пістолет, водночас будь-якої підготовленої заяви про його здачу не подав, а лише після приїзду слідчо-оперативної групи, надав для огляду пістолет і патрони, про що написав відповідну заяву.

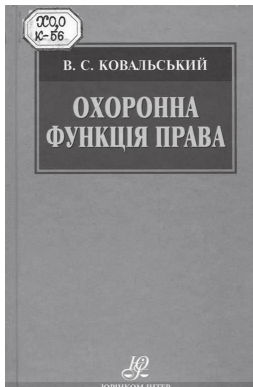
Отже, як свідчать установлені судами обставини, засуджений повідомив орган досудового розслідування про факт зберігання зброї і боєприпасів за

умов, коли усвідомив неможливість і надалі безперешкодно зберігати предмети злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, оскільки вони неминуче будуть виявлені під час слідчої дії. За таких умов видача предметів злочину не містить підстав для застосування ч. 3 ст. 263 КК України.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121352330

Монографія присвячена дослідженню охоронної функції права. Ця функція права є одним із важливих юридичних інструментів розвитку правової системи Української держави. Автор аналізує види функцій права, особливості охоронної функції, а також її законодавче забезпечення. Теоретичні міркування підкріплюються аналізом нормативного матеріалу, практичні питання розглядаються в контексті єдності теорії, практики та методології ефективної реалізації охоронної функції права. Розрахована на юристів, спеціалістів з охоронних галузей права. Може бути корисною політологам, соціологам, соціальним психологам, журналістам, усім, хто цікавиться питаннями політики держави в сфері дії охоронної функції права, захисту прав людини..

Створення на прибудинковій території багатоквартирного житлового будинку певних об'єктів має проводитися тільки за згодою співвласників

14 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 442/1888/23 задовольнив частково касаційну скаргу позивача, якому було помилково відмовлено у задоволенні позову.

Власник квартири звернувся із позовом до власника іншої квартири у цьому ж багатоквартирному житловому будинку, треті особи: міська рада, ОСББ, - про знесення самовільно збудованих споруд, оскільки відповідач без отримання згоди співвласників будинку здійснив реконструкцію своєї квартири під лікувально-профілактичний заклад.

Відповідач не обмежився реконструкцією квартири, а взявся облаштовувати частину прибудинкової території (реконструкцію частини території) без законних підстав для влаштування входу до цієї реконструйованої квартири (квартира знаходиться на першому поверсі), демонтував клумбу з квітами та вистелив бруківку і змонтував сходи та пандус до цієї квартири.

Рішенням міськрайонного суду, залишеним без змін апеляційним судом, в задоволенні позову відмовлено з тих мотивів, що позивач не надав доказів, що відповідач порушує його права.

Розглянувши касаційну скаргу позивача, Верховний Суд вказав, що усі власники квартир та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку є співвласниками на праві спільної сумісної власності спільного майна багатоквартирного будинку. Спільним майном багатоквартирного будинку є приміщення загального користування (у тому числі допоміжні), несучі, огорожувальні та несуче-огорожувальні конструкції будинку, механічне,

електричне, сантехнічне та інше обладнання всередині або за межами будинку, яке обслуговує більше одного житлового або нежитлового приміщення, а також будівлі і споруди, які призначені для задоволення потреб усіх співвласників багатоквартирного будинку та розташовані на прибудинковій території, а також права на земельну ділянку, на якій розташований багатоквартирний будинок та його прибудинкова територія, у разі державної реєстрації таких прав (ч. 2 ст. 382 ЦК України).

Земельні ділянки, на яких розташовані багатоквартирні будинки, а також належні до них будівлі, споруди та прибудинкова територія, що перебувають у спільній сумісній власності власників квартир та нежитлових приміщень у будинку, передаються безоплатно у власність або в постійне користування співвласникам багатоквартирного будинку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Порядок використання земельних ділянок, на яких розташовані багатоквартирні будинки, а також належні до них будівлі, споруди та прибудинкові території, визначається співвласниками (ч. 2, 3 ст. 42 ЗК України).

Співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, володіють і користуються ним спільно, якщо інше не встановлено домовленістю між ними (ч. 1 ст. 369 ЦК України).

Співвласники мають право, зокрема, вільно користуватися спільним

майном багатоквартирного будинку з урахуванням умов та обмежень, встановлених законом або рішенням співвласників (п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку»).

Реалізація співвласником своїх прав не може порушувати права інших співвласників (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку»).

Співвласники зобов'язані, зокрема, використовувати спільне майно багатоквартирного будинку за призначенням (п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку»).

Верховний Суд зауважив, що:

- використання прибудинкової території має відбуватися за її призначенням;

- створення на прибудинковій території певних об'єктів (зокрема, бетонні сходи, пандус з бетону, бруківка, що прилягає до сходів та пандусу) має проводитися тільки за згодою спів-

власників і за умови, що такі об'єкти не призведуть до порушень прав інших співвласників у багатоквартирному житловому будинку;

- право спільної власності багатоквартирного будинку здійснюється співвласниками за їх згодою, а тому створення на прибудинковій території певних об'єктів (зокрема, бетонні сходи, пандус з бетону, бруківка, що прилягає до сходів та пандусу) вимагає погодження співвласників (див. подібний висновок у п. 75 - 76 постанови Великої Палати Верховного Суду від 25 травня 2021 р. у справі № 461/9578/15-ц).

Отже, Верховний Суд рішення міськрайонного суду та постанову апеляційного суду скасував та ухвалив нове рішення про часткове задоволення позову, - за рахунок відповідача привести об'єкт до попереднього стану шляхом знесення збудованих бетонних сходів, пандусу з бетону, бруківки, що прилягає до сходів та пандусу, прибудованих до цієї квартири.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121075201

Право власності на частину земельної ділянки не переходить до особи, яка набула у власність розміщений на ній об'єкт нерухомості, якщо ділянка перебуває у державній чи комунальній власності

7 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 153/1548/23 задовольнив касаційну скаргу міської ради, яка відмовила у передачі земельної ділянки у власність позивачки.

Особа звернулась до суду з позовом до міської ради, вважаючи рішення відповідача необґрунтованим, таким, що порушує її права та законні інтереси, прийняте з порушення вимог земельного законодавства, зокрема,

вимог закону, що регулює питання переходу права власності на земельну ділянку у разі набуття права власності, на об'єкт нерухомого майна, що розміщений на ній (ст. 120 ЗК України).

На підставі нотаріально посвідченого договору купівлі-продажу, укладеного між позивачкою та відповідачем, за результатами електронного аукціону вона отримала у власність стоматологічну поліклініку. У цей же день право власності на об'єкт приватизації було зареєстровано.

У порядку та у строки, визначені ч. 11 ст. 120 ЗК України, вона звернулася до відповідача з клопотанням про передачу у власність земельної ділянки, на якій знаходиться придбана нею стоматологічна поліклініка. Міська рада їй відмовила.

Рішенням районного суду у задоволенні позовних вимог відмовлено.

Частково задовольняючи позов, апеляційний суд, застосувавши норми ст. 377 ЦК України та ч. 1 ст. 120 ЗК України, дійшов висновку про наявність у позивачки права отримати у власність земельну ділянку у порядку безоплатної приватизації відповідно до ч. 11 ст. 120 ЗК України.

У касаційній скарзі міська рада зазначала, що відповідно до Витягу про земельну ділянку з Державного земельного кадастру спірна земельна ділянка належить до земель комунальної власності. Статтею 121 ЗК України не передбачено можливості одержання громадянином в порядку безоплатної передачі земельної ділянки комунальної власності з цільовим призначенням для будівництва та обслуговування будівель закладів охорони здоров'я та соціальної допомоги.

Верховний Суд вказав, що аналіз ч. 1 ст. 120 ЗК України свідчить про те, що ця норма може застосовуватися у разі, якщо об'єкт нерухомого майна розміщений на земельній ділянці, крім земель державної, комунальної власності.

Частина 11 ст. 120 ЗК України передбачає для власника (набувача)

об'єкта нерухомого майна, розміщеного на земельній ділянці державної або комунальної власності, три варіанти набуття у власність або користування земельної ділянки державної або комунальної власності: ст. 118 ЗК України (порядок безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами); ст. 123 ЗК України (порядок надання земельних ділянок державної або комунальної власності у користування); ст. 128 ЗК України (порядок продажу земельних ділянок державної та комунальної власності громадянам та юридичним особам).

При зверненні до міської ради з клопотанням щодо передання у власність земельної ділянки, на якій розташована належна позивачці на праві власності стоматологічна поліклініка, позивачка обрала порядок безоплатної приватизації земельної ділянки, який визначений ст. 118 ЗК України.

Статтею 121 ЗК України передбачено вичерпний перелік категорій земельних ділянок державної або комунальної власності та їх розміри, які громадяни України мають право набути шляхом безоплатної передачі їм у власність.

Суд першої інстанції встановив, що міська рада при прийнятті оскаржуваного рішення діяла на підставі та в межах повноважень, у спосіб, що передбачений Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», нормами Земельного кодексу України, в тому числі, ст. 121 ЗК України, якою не передбачено можливості набуття права власності на земельну ділянку (як набувачем об'єкту малої приватизації) в порядку безоплатної передачі земельної ділянки комунальної власності з цільовим призначенням - для будівництва та обслуговування будівель закладів охорони здоров'я та

соціальної допомоги. Спільна земельна ділянка не підлягає продажу, передачі в користування на конкурентних засадах (на земельних торгах), а тому позивач має переважне право на викуп земельної ділянки або права на неї чи оренди без проведення земельних торгів (ч. 1 - 2 ст. 134 ЗК України).

Таким чином, міська рада уповноважена прийняти рішення щодо передачі спірної земельної ділянки комунальної власності на праві користування позивачці в порядку, ви-

значеному ст. 123 ЗК України, або на праві викупу в порядку, визначеному ст. 128 ЗК України.

Отже, Верховний Суд постанову апеляційного суду в частині задоволених позовних вимог скасував та залишив у силі в цій частині рішення районного суду.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/120973751

Непогодження сторонами договору найму (оренди) орендної плати не свідчить про те, що такий договір є неукладеним

7 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 757/18462/21-ц задовольнив частково касаційну скаргу адвокатського об'єднання, яке доводило, що договір є укладеним.

Адвокатське об'єднання (орендар) звернулось до суду з позовом до орендодавця, її представника про усунення перешкод у користуванні майном, вважаючи, що відповідачка без жодних законних підстав, на порушення умов діючого договору оренди, уклала з іншою особою договір найму житла і спірну квартиру за актом прийому-передачі передала в користування іншому наймачу, чим порушила законні права та інтереси орендаря на безперешкодне користування орендованою квартирою, незаконно змінивши замки у входних дверях квартири та обмеживши його у доступі до цієї квартири.

Рішенням районного суду, залишеним без змін апеляційним судом, у задоволенні позову відмовлено з тих мотивів, що *між сторонами відсутні договірні правовідносини*, оскільки сторонами не було погоджено таку істотну умову договору найму (оренди),

як орендна плата (яка має бути визначена у вигляді фіксованого платежу).

У касаційній скарзі позивач зазначав, що усталена практика Верховного Суду свідчить, що *якщо буде доведено, що спірний договір його сторонами виконується, це виключає кваліфікацію договору як неукладеного*.

Верховний Суд нагадав, що за своєю юридичною суттю договір найму (найму житла) є імперативно оплатним. Оскільки оплатність договору найму (найму житла) має імперативний характер, то сторони договору найму (найму житла) самостійно визначають розмір плати (абз. 1 ч. 1 ст. 762, ч. 1 ст. 820 ЦК) або буде застосовуватися механізм, передбачений в ЦК (абз. 2 ч. 1 ст. 762, 632 ЦК України). Плата за користування майном (ст. 762 ЦК) чи плата за користуванням житлом (ст. 820 ЦК) є тим критерієм, що дозволяє відрізнити договір найму

(найму житла) від договору позички (ст. 827 ЦК) (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 вересня 2022 р. у справі № 529/201/20).

У цій справі, суди не врахували, що плата за користування майном (ст. 762 ЦК) є тим еквівалентом, який отримує наймодавець за те, що надав в найм майно. Вона може виражатися як в грошовій (що загально прийнято в цивільному обороті), так і в натуральній формі (наприклад, надання послуг наймодавцеві чи виконання робіт). Якщо сторони визначили плату за користування в грошовій формі, то це може бути як фіксований платіж, так і відсоткове значення.

За загальним правилом, сторони договору найму самостійно визначають розмір плати. Тому за користування майном з наймача справляється плата, розмір якої встановлюється договором найму.

Суди не звернули увагу, що законодавець в такому універсальному регуляторі приватних відносин як ЦК не кваліфікує плату за користування майном як істотну умову договору. Для тих випадків, коли сторони не домовилися про розмір плати, він визначається з урахуванням: споживчої якості речі; інших обставин, які мають істотне значення. До таких можна віднести, зокрема, рік виробництва речі, її функціональні властивості, розташування речі тощо. Тобто у разі, коли в договорі найму (оренди) не визначений розмір орендної плати, «вмикається» той інструментарій (спосіб

визначення плати), що закріпив законодавець у другому реченні ч. 1 ст. 762 ЦК України. Тому навіть у тому разі якщо сторони не домовилися про розмір плати у договорі найму (оренди), — це не «знищує» такий договір.

Варто підкреслити, що договір, і зокрема договір найму (оренди), вчиняється для того, щоб «породити» відповідний результат, а не для того, щоб згодом констатувати його неукладеність, вочевидь для того, щоб не виконувати обов'язки, які «з'явилися» з такого договору.

За таких обставин, суди зробили помилковий висновок про те, що договір найму (оренди) є неукладеним.

Оскільки справа по суті судом першої інстанції в частині позовних вимог до орендодавця не розглядалася (не встановлювалися обставин, що мають значення для справи, не надавалася їм юридична оцінка, а також не оцінювалися всі докази при вирішенні позову), а суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими, тому Верховний Суд судові рішення в цій частині скасував, а справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121003090

**Звільнення працівника, що має триваючий конфлікт інтересів, без застосування
роботодавцем інших способів врегулювання свідчить про недотримання
трудового законодавства**

28 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 705/5802/23 залишив без задоволення касаційну скаргу роботодавця, який порушив процедуру врегулювання конфлікту інтересів.

Особа звернулася до суду з позовом до Національного дендрологічного парку про визнання протиправним та скасування наказу, поновлення на посаді та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Наказом в.о. директора відповідача до позивачки застосовано захід врегулювання конфлікту інтересів у спосіб звільнення. Як правову підставу для звільнення зазначено наявний у неї реальний конфлікт інтересів, який має постійний характер і не може бути врегульований в інший спосіб, передбачений Законом України «Про запобігання корупції», — п. 4-1 ч. 1 ст. 41 Кодексу законів про працю України.

Позивачка наполягала, що їй не було повідомлено про суть та характер наявного конфлікту інтересів, не вжито будь-яких заходів врегулювання конфлікту інтересів у спосіб, відмінний від звільнення (у випадку наявності реального конфлікту інтересів), не було запропоновано будь-якої посади, переведення на яку мало б результатом врегулювання конфлікту інтересів, не виконано процедуру завчасного повідомлення профспілкового органу підприємства про звільнення працівника.

Рішенням міськрайонного суду, залишеним без змін апеляційним судом, позов задоволено частково з тих мотивів, що відповідачем не надано належних та допустимих доказів існування законних підстав для звільнення позивачки, не обґрунтовано

наявності конфлікту інтересів у неї, а також того, що інші заходи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів не могли бути застосовані.

У касаційній скаргі відповідач зазначав, що суди попередніх інстанцій не врахували, що фактичні обставини справи та поведінка позивачки унеможливили використання роботодавцем інших форм врегулювання конфлікту інтересів.

Верховний Суд вказав, що саме відповідач повинен спростувати доводи позивачки та довести законність звільнення останньої з роботи. Подібні висновки викладені у постанові Верховного Суду від 23 листопада 2023 р. у справі № 381/4598/21.

У п. 4-1 ч. 1 ст. 41 КЗпП України визначені додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу з окремими категоріями працівників за певних умов, зокрема передбачено можливість розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу у випадку наявності у працівника реального чи потенційного конфлікту інтересів, який має постійний характер і не може бути врегульований в інший спосіб, передбачений Законом України «Про запобігання корупції».

Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про запобігання корупції» зовнішнє врегулювання конфлікту інтересів здійснюється шляхом: 1) усунення

особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; 2) застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи прийняття рішень; 3) обмеження доступу особи до певної інформації; 4) перегляду обсягу службових повноважень особи; 5) переведення особи на іншу посаду; 6) звільнення особи.

Звільнення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняної до неї особи з займаної посади у зв'язку з наявністю конфлікту інтересів здійснюється у разі, якщо реальний чи потенційний конфлікт інтересів у її діяльності має постійний характер і не може бути врегульований в інший спосіб, в тому числі через відсутність її згоди на переведення або на позбавлення приватного інтересу (ч. 2 ст. 34 Закону України «Про запобігання корупції»).

Отже, звільнення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняної до неї особи із займаної

посади у зв'язку з наявністю конфлікту інтересів здійснюється лише в разі, якщо реальний чи потенційний конфлікт інтересів у її діяльності має постійний характер і не може бути врегульований в інший спосіб, тобто звільнення особи є крайнім способом врегулювання конфлікту інтересів.

Подібний правовий висновок викладений у постановках Верховного Суду від 3 грудня 2020 р. у справі № 3354/120/18, від 1 грудня 2020 р. у справі № 452/499/19, від 16 червня 2021 р. у справі № 344/4709/20, від 15 вересня 2021 р. у справі № 127/7780/20, від 29 вересня 2021 р. у справі № 750/10411/19.

Отже, як вирішив Верховний Суд, суди дійшли загалом правильно-го висновку про те, що відповідач не дотримався норм антикорупційного й трудового законодавства при звільненні позивачки і її порушене право підлягає захисту шляхом поновлення на роботі.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121295626

Тривалий час проживання особи в житлі, незалежно від його правового режиму, є достатньою підставою для того, щоб вважати житло належним особі в розумінні ст. 8 ЄКПЛ

27 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 201/193/22 задовольнив частково касаційну скаргу відповідачки, яка вказувала на неможливість її виселення з житлового приміщення.

Керівник окружної прокуратури в інтересах держави в особі міської ради звернувся до суду з позовом, у якому просив усунути перешкоди у здійсненні права користування та розпоря-

дження міською радою комунальним майном (квартирою) шляхом виселення особи з квартири (без надання іншого житлового приміщення).

Зазначав, що *вказана квартира*

перебуває у власності міської ради, а особа не має правових підстав користування нею, у тому числі проживання. Міська рада як власник комунального майна, будучи обізнаною про вказані факти, належних заходів на припинення порушень, що виникли внаслідок неналежної поведінки відповідачки, не вжила. Особа продовжує незаконно володіти та користуватися вказаною квартирою,

Районний суд рішенням, залишеним без змін апеляційним судом, позов задовольнив.

У касаційній скарзі відповідачка зазначала, що *суди попередніх інстанцій не надали оцінки тривалості її проживання в спірній квартирі.*

Верховний Суд вказав, що згідно зі ст. 30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла.

У ч. 4 ст. 9 ЖК України визначено, що ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 109 ЖК України виселення із займаного жилого приміщення допускається з підстав, установлених законом.

У ч. 3 ст. 116 ЖК України передбачено, що осіб, які самоправно зайняли жиле приміщення, виселяють без надання їм іншого жилого приміщення.

Такими, що самоправно зайняли жиле приміщення, вважаються особи, які вселилися до нього самовільно без будь-яких підстав, а саме без відповідного рішення про надання їм цього приміщення та відповідно ордеру на житлове приміщення. Виселення цих осіб пов'язане з відсутністю у них будь-яких підстав для зайняття жилого площі.

За обставинами цієї справи, вселення відповідачки у спірне приміщення зі згоди ПАТ «Укртелеком» (протилежного не встановлено), яке на той час було орендарем цього приміщення, не може вважатися самовільним.

Згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод поняття «житло» не обмежується приміщеннями, в яких законно мешкають або законно створені. Чи є конкретне місце проживання «житлом», яке підлягає захисту на підставі п. 1 ст. 8 Конвенції, залежить від фактичних обставин, а саме від наявності достатніх та триваючих зв'язків з конкретним місцем (рішення ЄСПЛ у справі «Прокопович проти росії», заява № 58255/00, п. 36). Втрата житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла (рішення ЄСПЛ від 13 травня 2008 р. у справі «МакКенн проти Сполученого Королівства», заява № 19009/04, п. 50).

У п. 36 рішення від 18 листопада 2004 р. у справі «Прокопович проти росії» ЄСПЛ визначив, що концепція «житла» за змістом ст. 8 Конвенції не обмежена житлом, яке зайняте на законних підставах або встановленим у законному порядку. «Житло» - це автономна концепція, що не залежить від класифікації у національному праві. То чи є місце конкретного проживання «житлом», що б спричинило захист на підставі п. 1 ст. 8 Конвенції, залежить від фактичних обставин справи, а саме - від наявності достатніх триваючих зв'язків з конкретним місцем проживання (рішення ЄСПЛ у справі «Баклі проти Сполученого Королівства» від 11 січня 1995 р., п. 63).

Таким чином, тривалий час проживання особи в житлі, незалежно від його правового режиму, є достатньою підставою для того, щоб вважати

відповідне житло належним такій особі в розумінні ст. 8 Конвенції, а тому наступне виселення її з відповідного житла є невинуватим втручанням у приватну сферу особи, порушенням прав на повагу до житла.

Відсутність ордеру на вселення у спірне приміщення сама по собі не є підставою для висновку, що займане відповідачкою з 2012 р. житло за та-

ких фактичних обставин справи, за наявності достатніх триваючих зв'язків з конкретним місцем проживання, не є житлом у розумінні п. 1 ст. 8 Конвенції.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121411630

Невизначення в договорі про поділ майна подружжя конкретного переліку майна, яке є речами домашнього вжитку, не є підставою для його розірвання

21 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 752/13657/21 залишив без задоволення касаційну скаргу позивача, який просив поділити майно подружжя.

Чоловік звернувся до суду з позовом до колишньої дружини, у якому просив розірвати договір про поділ майна подружжя; поділити майно подружжя шляхом визнання за ним права власності на таке майно: 1/2 частину квартири та 1/2 частину автомобіля; в порядку поділу спільного майна подружжя визнати за відповідачкою право власності на 1/2 частину квартири та 1/2 частину спірного автомобіля.

Між сторонами укладено нотаріально посвідчений договір про поділ майна подружжя, за умовами якого вони дійшли згоди добровільно розділити майно, придбане у шлюбі, а саме: однокімнатну квартиру та автомобіль передати в особисту приватну власність відповідачки, а **в особисту приватну власність позивача переходять предмети домашнього вжитку, не визначені окремо у договорі.**

Умови цього договору позивач виконав, однак відповідачка своїх зобов'язань не виконує, не йде на зу-

стріч не тільки щодо передання такого майна (предметів), а й щодо визначення його предметного та кількісного складу, в результаті чого він взагалі нічого не отримав.

Районний суд позов задовольнив.

Апеляційний суд рішення районного суду скасував та ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив, адже позивач не вимагає передання у його власність майна, на яке він претендував та яке він бажав отримати за результати спільної згоди щодо поділу майна, а фактично ставить питання про новий поділ квартири та автомобіля, що за згодою сторін перейшли у власність відповідачки.

У касаційній скаргі позивач зазначав, що згадані в позові речі фактично є майном, яке він очікував отримати в результаті виконання договору про поділ майна подружжя, однак в дійсності у повному обсязі або бодай їх частину отримати внаслідок діянь відповідачки не зміг.

Верховний Суд вказав, що дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ч. 1 ст. 64 СК України).

Дружина і чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою. Договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя має бути нотаріально посвідчений (ч. 2 ст. 69 СК України).

Договір є обов'язковим для виконання сторонами (ст. 629 ЦК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, установлених договором або законом.

Тлумачення вказаних норм свідчить, що в СК України не визначено підстав розірвання договору про поділ майна подружжя, тому не виключається розірвання такого договору внаслідок істотного порушення чи в інших випадках, встановлених договором або законом.

При цьому сторона, яка порушує питання про розірвання чи зміну договору, має довести наявність порушення договору та наявність шкоди, завданої цим порушенням другою стороною. Тобто йдеться про таке порушення договору однією зі сторін, яке спричиняє для другої сторони неможливість досягнення нею цілей договору.

Оціночне поняття «істотність порушення договору» законодавець розкриває за допомогою іншого оціночного поняття - «значна міра» позбавлення

сторони того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору (постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 червня 2019 р. у справі № 289/718/18).

Встановивши, що позивач не звертався до відповідачки з пропозиціями про внесення змін до договору щодо визначення конкретного переліку майна, який визначений у договорі як речі домашнього вжитку, не направляв їй претензій щодо передання конкретних речей домашнього вжитку, які погоджені сторонами договору, відповідачка не відмовлялася їх передати, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для розірвання укладеного сторонами договору з підстав істотного порушення відповідачкою його умов, адже позивач не довів належними і допустимими доказами істотного порушення відповідачкою умов договору про поділ майна подружжя та ступеня позбавлення позивача того, на що він розраховував.

Саме по собі невизначення конкретного переліку майна, яке за умовами договору є речами домашнього вжитку, не є підставою для його розірвання.

Отже, Верховний Суд визнав, що суд апеляційної інстанції врахував правову позицію, викладену у постанові Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-75цц13, і залишив касаційну скаргу позивача без задоволення.

Рішення в ЄДРСР

<https://reyestr.court.gov.ua/>

Review/121222016

**Згода одного з подружжя на передачу майна в іпотеку іншим з подружжя посвідчується
нотаріусом без використання спеціальних бланків**

7 серпня 2024 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 308/2823/19 задовольнив касаційну скаргу ТОВ, оскільки суд апеляційної інстанції зробив неправильний висновок про відсутність згоди особи на передачу майна.

Жінка звернулася до суду з позовом до колишнього чоловіка, ПАТ «Промінвестбанк», ТОВ «Кредитні ініціативи», яке є правонаступником ПАТ «Промінвестбанк», про визнання недійсними іпотечних договорів.

Позивачка вказувала, що вона дізналася, що на забезпечення кредитного договору відповідач без її згоди, всупереч вимогам чинного законодавства, зокрема ст. 65 Сімейного кодексу України, ст. 6 Закону України «Про іпотеку» уклав з ПАТ іпотечний договір, у якому зазначено, що предмет іпотеки не перебуває у спільній власності.

Крім того, під час підготовки до розгляду цієї справи позивачка дізналася, що сторони уклали й інші договори з аналогічним порушенням чинного законодавства та порушенням її прав.

Міськрайонний суд своїм рішенням, залишеним без змін апеляційним судом, позов про визнання договору іпотеки та договору про позасудовий порядок реалізації іпотечного майна недійсними задовольнив з тих мотивів, що ***оспоровані договори укладені без нотаріально посвідченої згоди позивачки***, яка є співвласником предмета іпотеки на підставі вимог ст. 60 СК України і така обставина не спростована, тому ці договори відповідно до вимог ст. 203, 205, 215 ЦК України підлягають визнанню недійсними.

У касаційній скаргі ТОВ зазначало, що на час укладення спірних договорів чинне законодавство не вимагало

надання нотаріально посвідченої згоди іншого з подружжя на укладення правочинів саме на спеціальному бланку. Такі вимоги до заяв, які залишаються у справах нотаріуса, не застосовуються.

Верховний Суд вказав, що відповідно до ст. 578 ЦК України (у редакції, чинній на час укладення спірних правочинів) майно, що є у спільній власності, може бути передане у заставу лише за згодою усіх співвласників.

Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній на час укладення спірних правочинів) майно, що є у спільній власності, може бути передане в іпотеку лише за нотаріально посвідченою згодою усіх співвласників. Співвласник нерухомого майна має право передати в іпотеку свою частку в спільному майні без згоди інших співвласників за умови виділення її в натурі та реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості.

Аналіз Інструкції про порядок вчинення дій нотаріусами, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5 (у редакції, чинній на час укладення спірних правочинів) свідчить про те, що нечинним є лише той документ, який посвідчений нотаріусом без використання спеціальних бланків нотаріальних документів, за винятком заяв у електронній формі, заяв та примірників документів, що залишаються у справах нотаріуса.

Такий висновок викладено у постанові Верховного Суду від 14 червня

2018 р. у справі № 644/12815/14, від 14 вересня 2022 р. у справі № 761/14025/19.

Дослідивши оригінали заяв (згод) позивачки, що залишилися у справі нотаріуса, суд апеляційної інстанції зробив висновок, що ці документи не відповідають вимогам Інструкції про порядок вчинення дій нотаріусами щодо допустимості доказу на підтвердження згоди другого з подружжя на відчуження майна.

Проте такий висновок не відповідає положенням Інструкції та Закону України «Про нотаріат», оскільки заяви (згоди) позивачки на передання в іпотеку нерухомого майна були надані суду у вигляді примірників зі справ приватного нотаріуса, до яких законом не встановлено вимоги про їх викладення на спеціальних бланках.

Справжність підпису позивачки у зазначених заявах (згодах) засвідчена нотаріусом та у встановленому законом порядку (ст. 204 ЦК України) не спростовано.

Вказавши, що оглянуті у судовому засіданні заяви (згоди) позивачки виконані не на спеціальному бланку, суд апеляційної інстанції зробив неправильний висновок про відсутність такої згоди.

Розвиваючи висновок, сформульований у постанові від 29 червня 2021 р. у справі № 916/2813/18, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 22 вересня 2022 р. у справі № 125/2157/19 вказала, що презумпція розпорядження спільним майном одним із подружжя за згодою другого з подружжя встановлена саме на користь добросовісного набувача прав на таке майно. Тому укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути

підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той із подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Тобто ненадання одним із подружжя згоди на передання іншим з подружжя спільного майна в іпотеку саме по собі не має правового значення без доведення обставини недобросовісності банку та не може бути єдиною підставою для визнання договору іпотеки недійсним.

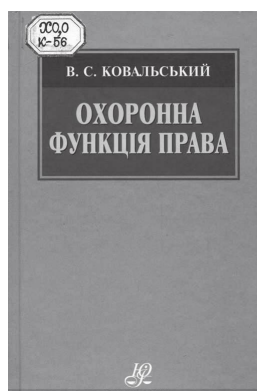
Відповідач під час укладення спірних іпотечних договорів свідомо повідомив банк, що нерухоме майно, що є предметом іпотеки, не перебуває на праві спільної власності, що вказує на його недобросовісність стосовно третьої сторони, яка не має можливості перевірити вказані обставини в державних реєстрах, не пов'язана дружніми, родинними чи іншими близькими або діловими стосунками з позивачкою та відповідачем, що виключає недобросовісність банку. Крім того, позивачка на обставину наявності в діях банку ознак недобросовісності під час укладення договору іпотеки не посилялася.

За наведених обставин, а також враховуючи, що позивачка не надала суду належних та достовірних доказів того, що вона надані нотаріусом заяви не підписувала та згоди на передання майна в іпотеку не надавала та що банк діяв недобросовісно, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли помилкового висновку про наявність підстав для визнання договорів іпотеки недійсними.

Отже, Верховний Суд рішення міськрайонного суду та постанову апеляційного суду скасував, у задоволенні позовних вимог про визнання

недійсними іпотечних договорів відмовив.

Рішення в ЄДРСР
<https://reyestr.court.gov.ua/>
Review/121104444

Монографія присвячена дослідженню охоронної функції права. Ця функція права є одним із важливих юридичних інструментів розвитку правової системи Української держави. Автор аналізує види функцій права, особливості охоронної функції, а також її законодавче забезпечення. Теоретичні міркування підкріплюються аналізом нормативного матеріалу, практичні питання розглядаються в контексті єдності теорії, практики та методології ефективної реалізації охоронної функції права. Розрахована на юристів, спеціалістів з охоронних галузей права. Може бути корисною політологам, соціологам, соціальним психологам, журналістам, усім, хто цікавиться питаннями політики держави в сфері дії охоронної функції права, захисту прав людини..

ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

1/2026

Співзасновники: Національна академія правових наук України
Товариство з обмеженою відповідальністю «Юрінком Інтер»
Видавець: ТОВ «Юрінком Прес»

Над випуском працювали:
Віктор Ковальський, Інна Бірюкова, Дар'я Костюкова, Володимир Романенко

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром ТОВ «Юрінком Прес»
ТОВ «Юрінком Прес» внесено Національною Радою України
з питань телебачення і радіомовлення до Реєстру суб'єктів
у сфері друкованих медіа.

Ідентифікатор медіа серія R30-02608. Рішення № 252 від 1.02.2024 р.
Підписано до друку 29.05.2026 р.
Формат 70×100/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,99. Умовн. друк. арк. 9,73. Тираж 300 прим.

Адреса редакції та видавця: 04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б.
Тел. (+38) 066-003-21-64, (+38) 066-003-21-65
www.yurincompress.com
Видавнича організація ТОВ «Юрінком Прес»
Віддруковано з готових діапозитивів в друкарні ТОВ «Про Формат»
Київ, вул. Кирилівська, 86
pro_format@ukr.net

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За достовірність викладених фактів відповідає автор.
Відтворення контенту чи якої-небудь його частини будь-якими засобами
або в якій-небудь формі, у тому числі в Інтернеті,
без письмового дозволу видавництва забороняється.

Передплатний індекс журналу
«Часопис українського судочинства» 76351 (електронне видання) 76621
(електронне видання в складі комплексу: Юридичний вісник України +
Часопис українського судочинства)
З приводу передплати або придбання журналів звертайтеся:
info@yurincompress.com
або за тел. (066) 003-21-65, (066) 003-21-64

ЧАСОПИС УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА 1/2026

ПЕРЕДПЛАТА НА II-ге ПІВРІЧЧЯ 2026 РОКУ

Період передплати (I півріччя)	Вартість
1 місяць	221 грн.
півріччя	1326 грн.

Передплатний індекс 01757

Періодичність виходу —
12 разів на рік

Передплатний індекс
01757, 08440

Період передплати	Вартість
на три місяця	270 грн.
річний	1080 грн.

Передплатний індекс 76351

Періодичність виходу —
4 рази на рік

Передплатний індекс
76351, 76612

БЮЛЕТЕНЬ

ЗАКОНОДАВСТВА І ЮРИДИЧНОЇ
ПРАКТИКИ УКРАЇНИ

<https://www.yurincompress.com>
<https://pressa.yurincom.com>
e-mail: jukr@yurincom.kiev.ua
e-mail: info@yurincompress.com
e-mail: pressa@yurincom.kiev.ua

Передплатний індекс
**74052, 22404,
08440**

ДОВІДКА ЗА ТЕЛ.: (066) 003-21-64; (066) 003-21-65

Адреса редакції: 04209
м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б
e-mail: sales@yurincom.kiev.ua
сайт: yurincompress.com